

Mokslo Lietuva

IŠ DOTENĖNŲ IR ALIONIŲ – Į PLATŲ MOKSLO KELIĄ ■ 9-11p.
LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOJE ■ 8 p.

AR LIETUVIŠKOJE DEŠROJE
YRA MOKSLO ■ 5, 12 p.

■ 6–7, 12 p. Tvirtėja Panevėžio miesto ir Lietuvos mokslų akademijos draugystė

■ 4-5 p. Apie Joną Jablonskį kalbėti niekada ne vėlu

Nr. 22(466)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Linkime Jums jaukiu ir šviesiu Šv. Kalėdu!

Kaip KATINO AŠARAS paversti NAUJOMIS GALIMYBĖMIS

Mokslų inovacijų ir technologijų agentūra (MITA) paskutinę lapkričio dieną kartu su Europos Komisijos atstovybe Lietuvoje pakvietė į informacinę dieną „Nauja mokslinių tyrimų ir inovacijų programa HORIZONTAS 2020“.

Renginio metu buvo tiesiogiai transliuoja-

ma Europos Komisijoje už mokslinius tyrimus, inovacijas ir mokslą atsakingos Komisijos narės Máire Geoghegan-Quinn spaudos konferencija iš Briuselio. Naują programą ir jos gaires Lietuvoje pristatė EK Mokslinių tyrimų ir inovacijų direktorato Aplinkos direktorato Gamtinių išteklių valdymo skyriaus vadovas Arnoldas Milukas. MITA

direktorius Arūnas Karlonas kalbėjo apie Lietuvos pamokas šiuo metu vykstančioje ES 7-ojoje bendrojoje programoje (7BP, 2007–2013), kurią nuo 2014 m. pakeis HORIZONTAS 2020. Dalyvavimo programoje patirtimi dalinosi Fizinių ir technologijos mokslų centro atstovas Mindaugas Dagys ir UAB „Grota“ atstovė Danguolė Dragūnienė.

Informacinė diena buvo skirta valstybinių, mokslo ir verslo institucijų darbuotojams, kuriems aktualios naujos ES erdvėje atsiveriančios perspektyvos mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje.

■ Nukelta į 2 p.

ES PROJEKTAI

Kaip KATINO AŠARAS paversti NAUJOMIS GALIMYBĖMIS

■ Atkelta iš 1 p.

Apie tai kalbamės su MITA direktoriumi **Arūnu KARLONU**, pratešdami informacinės dienos renginyje plėtotas arba gal ir mažiau užčiuoptas temas.

Kaip atrodome iš šalies

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis direktoriau Arūnai, informacinės dienos metu pateikėte nemažai įdomių duomenų apie Lietuvos mokslininkų, verslo ir viešojo sektoriaus atstovų dalyvavimą ES 7-ojoje bendrojoje programoje. Remiantis EK spalio 19 d. statistiniais duomenimis, Lietuvos pareiškėjai pateikė Europos Komisijai 831 paraišką pagal programos taikomąsias technologines sritis (jas kuruoja MITA), prašydami 141,7 mln. eurų ES paramos. Finansuoti-nomis pripažinta 171 paraiška (sėkmės rodiklis – 20,6 proc.), o projektams vykdyti skirta 23,78 mln. eurų. Tai sudaro 16,8 proc. nuo visos pareiškėjų prašytos lėšų sumos.

Kartu su fundamentiniais tyrimais, kuriuos mūsų šalyje kuruoja Lietuvos mokslo taryba, iš viso Lietuva pateikė 1 389 paraišką (238,3 mln. eurų sumai) pirmąjį ligšiolinį (2007–2010 m.) programos laikotarpį, iš kurių finansuoti-nomis pripažintos 277 (20 proc.) ir projektams vykdyti skirta 33,74 mln. eurų (14,1 proc.) prašytos ES paramos. Žinant, kad 7BP biudžetas 2007–2013 m. sudaro daugiau nei 53 mlrd. eurų, tai – katino ašaros. Bet Jūs tikriausiai matuojate pagal kitus kriterijus, dalyvavimą ES programose vertinate ne vien finansine išraiška?

Arūnas Karlonas. Jeigu Lietuvos dalyvių rodiklius pagal laimėtų projektų palyginime su ES valstybių narių dalyvavimo 7BP vidurkiais, kurie sudaro 20,6–20,8 proc., tai mūsų sėkmės rezultatas yra panašus. Kiek prasčiau rezultatai pastebimi pagal projektams įgyvendinti skirtą lėšų sumą, nes ES vidurkis – 21 proc., o mums iki šio skaičiaus dar toli. Vadinasi, lietuvių indėlis 7BP projektuose yra kukliau vertinamas finansais, vykdomi mažesnis apimties darbai. Lietuvos dalyviams trūksta iniciatyvos projektuose ir idėjų, kurios būtų finansuojamos Europos lygmeniu.

Norėčiau apsistoti ties taikomųjų technologinių sričių, kurias kuruoja MITA, projektais. Analizuojant lėšų pasiskirstymą pagal sektorius, pastebime gerą tendenciją, kad tiek mokslo, tiek verslo sektorius uždirba panašiai lėšų iš 7BP (mokslo institucijos – 44 proc., įmonės – 38 proc.), o viešajam sektoriui tenka šiek tiek mažiau – tik 19 proc. lėšų. Tačiau visoje 7BP didžiausia lietuvių uždirbta lėšų dalis tenka mokslui (62 proc.), žymiai mažesnė – verslui (21 proc.) ir viešajam sektoriui (16 proc.). Tai, matyt, natūralu, nes fundamentinių mokslų, socialiniame sektoriuje ir mokslininkų mobilumo programose žymiai aktyvesni yra mokslininkai.

Kaip 2011 m. kito pareiškėjų skaičius ir EK dotacijos pritrauktų lėšų

skaičiai? Jeigu kovo mėnesio pradžioje turėjome 1 208 pateiktųjų paraišką, tai spalio mėnesį jau buvo 1 389. Taigi per septynis šiuo metų mėnesius gautų lėšų kiekis padidėjo 7 mln. eurų. Šiandien iš dalyvavimo ES 7BP pritrauktų lėšų skaičius sudaro apie 34 mln. eurų. Kalbu apie Lietuvos dalyvavimą visoje 7BP – fundamentinių ir taikomųjų technologinės srities tyrimų.

2012–2013 m. yra paskutiniai dalyvavimo 7BP metai, todėl jau šiandien kviesčiau organizuoti konsorciumus, generuoti idėjas ir planuoti paraiškų teikimą.

ML. Apie naujos programos HORIZONTAS 2020 teikiamas galimybes būtina pratešime pokalbį, bet kaip ga-

dina po 5 projektus. Lietuvos inovacijų centras dalyvauja 3, Aplinkos apsaugos agentūra – 2 projektuose.

Ne visada svarbiausia yra projektų, kuriuose dalyvaujama, skaičius. Nors KTU lenkia kitas institucijas projektų skaičiumi, bet pagal lėšų pritraukimą nusileidžia Vilniaus universitetui: VU – 5,4 mln. eurų, KTU – 3,07 mln. eurų.

Iš viešojo sektoriaus institucijų daugiausiai lėšų uždirbo Birštono savivaldybė (1,51 mln. eurų) ir UAB „Birštono šiluma“ (710 tūkst. eurų). Iš verslo bendrovių pirmąja AB „Lietuvos energija“, pritraukusi 1,69 mln. eurų, UAB „Bionovus“ – 0,93 mln., UAB „MGF Šviesos konversija“ – 0,69 mln. eurų ES lėšų.

7BP dalyvės, atsiriečia iš 53 mlrd. eurų „pyrago“ gerokai didesnį kąsnį. Ar nesame užslėptos diskriminacijos aukos? Ar kartais nepiktinaudžiaujama santykiuose su „jaunesniosiomis sesėmis“, kitaip tariant, ar viskas diskretiška „senoje, geroje Europoje“?

A. Karlonas. Iš tiesų Europos Sąjungoje dažnai operuojama tokiomis sąvokomis kaip „senosios narės“ ir „naujosios narės“, nors teisiškai visos narės yra vienodos ir lygiateisės, nes sėdime vienoje valtyje. Tačiau, kaip pripažino EK Mokslinių tyrimų ir inovacijų direktorato darbuotojas Arnoldas Milukas, pristatydamas programą HORIZONTAS 2020, į mūsų pageidavimus ir balsą vis dėlto atsižvelgiama – esame girdimi.

Vienas iš tų mums aktualių klausimų ir buvo – suvienodinti mokslininkų atlyginimus, nepriklausomai nuo to, iš kokios šalies, „senos“ ar „naujos“, yra atliekami tyrimai / darbai projektuose.

Deja, šiandien (ir tai išliks iki 7BP pabaigos) įkainiai už projekto vykdymą skaičiuojami pagal skirtingus tarifus – narėms senbuvėms gerokai didesnius, nors projektų vykdytojų darbo sąlygos ir įdirbis vienodas. Tai neteisinga, ir tokia apmokėjimo už projektus tvarka keistina.

ML. Ko reikia, kad būtų pakeista? Gal mūsų projektų teikėjai ir vykdytojai be reikalo kuklina-si? Įpratę būti „jaunesnio brolio“ vaidmenyje (vos nepasakiau „trečio brolio“), projekte dalyvaujančių savo narių darbo atlygį įvertina pernelyg kukliai, o paskui verkšlėna, kad projektas patvirtintas, aprobuotas ir nieko pakeisti neįmanoma.

A. Karlonas. Ne viskas taip paprasta, kaip iš pirmo žvilgsnio atrodo. Mūsų projektų vadovai galėtų nesikuk-linti ir savo projekto vykdytojams gal ir norėtų mokėti daugiau, bet negali pagal dabar veikiančius įstatymus. EK auditoriai skaičiuoja labai paprastai: jie įvertina, kiek tyrėjas vidutiniškai uždirba savo institucijoje. Jeigu telpa į 3 tūkst. litų mėnesinio atlyginimo „rėmus“, tai ir į 7BP projektą turi kulniuoti su tokio pačiu darbo įkainiu. Visai nesvarbu, kad vokitis ar pran-

cūzas už tą patį darbą gauna 3 tūkst. eurų ar net gerokai daugiau. Mat taip įvertintas „seno europiečio“ etatas ir pagal tai jam turi būti mokama taip pat ir 7BP projektuose.

ML. Tai ką reikia padaryti, kad ši diskriminacija baigtųsi? Jeigu mus diskriminuotų pagal odos spalvą, tikėjimą ar kitokią priklausomybę, tai Žmogaus teisių teismas Strasbūre mus ne tik užstotų, bet ir apgintų, priteistų didžiulę kompensaciją už patirtus nuostolius dėl diskriminacijos. O kad gyvename kitoje geografinėje platumoje ar istorinio likimo erdvėje, tai mūsų žmonės jau galima diskriminuoti?

A. Karlonas. Reikia įtikinėti EK, kad dalyvaujančiųjų projektuose atlyginimo vidurkiai būtų suvienodinti. Į ES neįeinančių valstybių darbuotojams, kurie dalyvauja ES programose, tie vidurkiai galėtų skirtis. Jeigu Lietuva siekia, kad mūsų ūkininkams ES išmokos būtų suvienodintos su kitų ES šalių išmokomis ūkininkams, tai reiškia, kad norima suvienodinti konkurencijos sąlygas. To paties reikia siekti ir ES projektų dalyviams, kuriems juk taip pat tenka konkuruoti tarptautinėje erdvėje.

ML. Ir tai joks Lietuvos kaprizas, nes į tokią pat padėtį yra patekę mažiausiai dešimties naujų ES narių mokslininkai ir kiti ES projektų dalyviai.

A. Karlonas. Jų padėtis labai panaši, net jeigu jų darbuotojų atlyginimų įkainiai ir kiek didesni.

ML. Kiek kainuoja Lietuvai dalyvavimas 7BP bendrojoje programoje?

A. Karlonas. Lietuva už dalyvavimą 7BP per septynerių metų laikotarpį (2007–2013) turi sumokėti į ES 7BP „katilą“ 130 mln. eurų kaip šalies dalyvės mokesį. Ši suma skaičiuojama nuo bendro valstybės vidaus produkto. Pusė laikotarpio praėjo, susigrąžinta apie 34 mln. eurų. Jeigu bent pusę įmokėtos sumos per 2012 metus įstengsime susigrąžinti, tai bus labai gerai.

ML. Vertinant finansais, Lietuvai dalyvauti 7BP yra nuostolinga. Ar ne per brangiai ES vertina patirtį, kurią įgyjame, dalyvaudami jos skelbiamose programose? Ar ne daugiau Lietuvos mokslininkai padarytų, jei tuos 130 mln. eurų investuotų į savo projektus?

A. Karlonas. Apie tai teko diskutuoti Briuselyje, bet ES šalių senbuvė nariai mane „nuleido ant žemės“, girdi, nereikia vertinti taip siaurai, matyti tik finansinių eilučių skaičius. Kaip mūsų projektų dalyvių interesus atstovaujančios institucijos vadovai man dėl daug ko skauda, bet gal tai išties pernelyg siauras požiūris? Man siūlo palyginti, kiek Lietuva iš viso įmoka į ES „katilą“ ir kiek iš jo gauna. Per Sanglaudos politikos socialinį ir Europos regioninės plėtros fondus išties gauname daugiau

UAB MGF „Šviesos konversija“ sėkmingai dalyvauja 7BP informacinių technologijų ir sveikatos projektuose

UAB „GROTA“ ir UAB „Biocentras“ darbuotojai dalyvauja 7BP aplinkosaugos projekte

Į mus dar žiūrима kaip į jaunesnę sesę

ML. Grįžkime prie „katino ašarų“, kaip kad įvardijome sąlyginai kuklų finansavimą, kurį pavyko laimėti 7BP projektų dalyviams iš Lietuvos. Kodėl 227 pareiškėjai gaus palyginti nedidelį finansavimą, tik arti 34 mln. eurų? Kodėl projektai iš Lietuvos vertinami kukliau negu kad ES 7BP vidurkis? Kitos šalys,

lėtumėme įvertinti savo galimybes ir jau turimą patirtį? Kuriose 7BP srityse esame stipriausi?

A. Karlonas. Energetika – stipriausia sritis, turime 19 pareiškėjų, kuriems skirta 6,37 mln. eurų ES parama. Beveik neatsilieka sveikatos sritis – 23 pareiškėjams skirtas 6,04 mln. eurų finansavimas. Lietuviai aktyvūs nanotechnologijų, informacinių ryšių srityse, mažoms ir vidutinėms įmonėms skirtuose moksliniuose tyrimuose. Kiek mažesnis lietuvių indėlis į biotechnologijos, kosmoso, saugumo srities projektus.

Aktyviausi 7BP dalyviai iš Lietuvos yra Kauno technologijos universitetas (dalyvauja 34 projektuose), Vilniaus universitetas (31) ir Lietuvos energetikos institutas (14). Iš verslo įmonių vertos paminėti UAB „Modernios E-technologijos“ (3 projektai), UAB „MGF Šviesos konversija“ (2), UAB „Vittamed“ ir „Precizika Metrology“ – po 2 projektus. Iš viešojo sektoriaus į ERA-NET tinklus sėkmingai įsijungė Žemės ūkio ministerija ir Lietuvos mokslo taryba, kurios įgyven-

MITA vadovas Arūnas Karlonas: „Mes norime, kad verslas ir mokslas būtų aktyvesni dalyviai 7-ojoje bendrojoje programoje“

negu patys įmokame. Galiu sutikti, kad mūsų dalyvavimas ES 7BP tėra tik nedidelė dalis tos paramos, kurią Lietuva gauna iš ES. Tačiau skaudu, kai dalyvaudami kurioje nors programoje nesugebame paimti bent tos dalies pinigų, kuri turėtų būti paimta, žinant mūsų mokslininkų kvalifikaciją, su manumą ir sugebėjimus.

ML. Bet kol kas didesnės prašymai nematyti?

A. Karlonas. Aš pasakyčiau, kad matyti. Sukūrė aukšto lygio mokslinių tyrimų infrastruktūrą, pradėjus funkcionuoti slėnių programoms, įgysime išties labai stiprią ir konkurencingą projektų valdymo bazę.

ML. O kas bus tos bazės „smegenys“? Ar bus, kam dirbti, jeigu jaunimas „neša kudašius“ į užsienį. Pasiklauskime, ką kalba geriausiai gimnazijų abiturientai: dauguma svaioja apie studijas užsienio universitetuose.

A. Karlonas. Išties svarbu telkti intelektines jėgas, kurios įstengtų panaudoti įgijamą aparatūrą, instru-

mentinę bazę. Reikia tausoti esamus darbuotojus ir stengtis susigrąžinti išvykusius į kitas šalis. Labai svarbu pritraukti aukšto lygio mokslininkus iš kitų šalių, kad jie norėtų dirbti Lietuvoje – ir savus, ir kitataučius.

ML. Baltarusius, ukrainiečius, rusus gal ir pritrauktume.

A. Karlonas. Ir labai gerai, jeigu pavyktų pritraukti. Tose šalyse tikrai ne prasčiau protai. Metai kiti ir Lietuvoje turėsime labai aukšto lygio mokslinių tyrimų infrastruktūrą. Svarbiausia, kad būtų kam su ja dirbti.

Ginant mokslininko interesą

ML. Ar pasitikite, kad Lietuvoje kuriami slėniai suteiks reikiamą postūmį mokslui, taip pat išjudins mokslą ir verslo bendradarbiavimą?

A. Karlonas. Kai pradėjau glaudžiau bendradarbiauti su dalyvaujančiais slėnių projektuose darbuotojais, mano nuostata slėnių atžvilgiu ėmė keistis į gera. Slėnių reikia suprasti ne kaip tam tikrą vieneta, bet kaip platformą, kuri atsiveria visiškai naujoms galimybėms. Tai ne geografinė ar teritorinė kategorija, bet visiškai nauja infrastruktūra, mokslo ir verslo partnerystė (jau net ir ne bendradarbiavimas). Partnerystė – tai abipusė atsakomybė ir bendra nauda. Prisidedamas prie tam tikro produkto kūrimo mokslininkas turi džiaugtis ne vien todėl, kad dėl bendradarbiavimo parašė straipsnį ir atliko mokslinį darbą, bet iš to bendradarbiavimo turi gauti ir finansinę naudą.

ML. Informacinės dienos renginyje buvo išsakyta įdomi mintis: mokslo ir verslo siekiai skiriasi. Mokslininkas galvoja, kaip atlikti mokslinį darbą, kurį vaini-

kuos straipsnis prestižiniame moksliniame žurnale. Pagal tokį kriterijų šiandien mokslininkas vertinamas. O verslininkui reikia ne straipsnių, bet išbaigto produkto, paklausų turinčio materialaus daikto, kurį galima parduoti.

A. Karlonas. Todėl ir yra mūsų MITA, kuri siekia, kad mokslininkas nesitenkintų vien tuo, kad parašęs paskelbs straipsnį ir jausis atlikęs savo darbą. Mes siekiame, kad jo idėja ar išradimas įgautų produkto pavidalą, už kurio įgyvendinimą mokslininkui būtų deramai atlyginta. Kad įmonė, kuri pritaiko mokslinį rezultatą, jautų atsakomybę su instituto ar universiteto mokslininkais deramai atsiskaityti.

ML. Šiandien deramai neatsiskaito?

A. Karlonas. Atsakysiu konkrečiu pavyzdžiu. Štai Lietuvos miškų instituto laboratorijoje sukurta technologija, kaip kolboje auginamą rožę paskatinti pražysti reikiamu laiku, būtent tą, o ne kitą dieną – Kalėdų, konkretaus žmogaus gimtadienio ar Kovo 8-osios proga. Mokslininkė padarė išradimą, sukūrė atitinkamą terpę gelei pražysti, o viena bendrovė pasiūlė šį išradimą komercializuoti. Dailininkė-dizainerė sukūrė tinkamą vazą, ir štai mokslininkės išradimas įgavo paklausios proginės dovanos formą.

Istorija būtų turėjusi puikią pabaigą, jeigu tos technologijos kūrėja mokslininkė būtų tinkamai apsaugojusi savo intelektinę nuosavybę, tada iš savo išradimo būtų turėjusi didelę piniginę naudą. Minėtu atveju – didesnės naudos negavo.

ML. Nebuvo kam apginti mokslininkės interesų?

A. Karlonas. Mums tai yra pavyzdys, kaip svarbu ginti mokslininkų išradimus ir idėjas. Ne visada pakanka

vien mokslininko kūrybos, dar labai svarbu ir verslumo „uoslė“, kuri ir padeda imtis išradimo ar idėjos komercializavimo, verslo. MITA suinteresuota užtikrinti mokslininkų intelektinės nuosavybės apsaugą. Turime teisininką, kuris specializuojasi patentų srityje. 2012 m. MITA tinklapyje sieksime pateikti kvalifikuotų teisininkų paruoštos intelektinės nuosavybės apsaugos sutartis, metodikas ir visus kitus svarbiausius dalykus. Tuos teisininkus samdysime atstovauti mokslininkų interesams.

ML. Mokslininkas, padaręs išradimą, gali ir nesuvokti apie jo galimą komercinę naudą ateityje. Ji gali išryškėti, kai prie išradimo prisiliečia visiškai kitos srities žmogus, dažnai būtent verslininkas, kartais gal dailininkas ar dizaineris – tai skirtingų kūrybos sričių sinergija. Vargu ar pakaktų vien teisininko nuovokos orientuoti mokslininką kaip kūrėją, sumaniusį komercializuoti savo išradimą. Nebent kai tenka apsidrausti nuo galimų pavojų, arba kai tenka ginti kūrėjo autorines teises...

A. Karlonas. MITA tą ir daro, užsiima mokslo vadybos ir komercializacijos problemomis. Švietimo ir mokslo ministerijai kaip tik ir siūlome, kad universitetuose veiklesniems, taikomajai veiklai norintiems užsiimti studentams būtų įvestas mokslo vadybos kursas, kurio metu būtų įgijamos žinios, kaip komercializuoti idėjas. Tokius kursus reikėtų įvesti ne vien fizikams ar chemikams, bet daugelio fakultetų vyresniųjų kursų studentams.

Kai tenka didinti apskaitą

ML. MITA turi gerų idėjų ir jeigu jos nukreiptos ne vien į savo agentūros, bet

visų pirmą į mokslininkų reikmes, tai puiku. Tik nelengva įsivaizduoti instituciją, kuriai rūpėtų pirmiausia viešasis interesas – ne savas, o kito kailis.

A. Karlonas. MITA nesiekia tapti biurokratine institucija, nedalijame formalių leidimų ar licencijų. Priešingai, norime būti atviri ir patrauklūs verslui. Esame konsultuojanti, informaciją sklaidžianti ir paramą skirianti agentūra. MITA veikla vertinama pagal mokslininkų ir verslo žmonių atsiliepimus, žinomumą ir naudingumą konkreitiems projektų rengėjams ir vykdytojams. Jeigu būsime reikalingi savo tikslinei auditorijai, jei mūsų darbą vertins, tai ateityje turėsime daugiau naujų programų, įvairių galimybių. Todėl mūsų klientų nuomonė ir atsiliepimai yra labai svarbūs. Jeigu ateityje plėstųsi agentūros veikla, tai orientuotumėmės į savo klientų kuo įvairesnių poreikių tenkinimą, daugiau teiktumėme paslaugų intelektinės nuosavybės apsaugos ar mokslo komercializavimo vadybos srityse. Pastaruosius specialistus – mokslo vadybininkus – reiktų rengti viename ar keliuose universitetuose, nes patiems išsiugdyti būtų gal ir nelengva. Tokie darbuotojai ateityje bus reikalingi ne tiek vien mūsų agentūrai, bet ir slėnių programoms vykdyti, universitetuose kuriamiems technologijų perdavimo ar inovacijų centrams.

Šiandien savo apsisukimus jei ir didiname, tai esamų darbuotojų sąskaita. Darbo efektyvumą bandome išspausti su esamais ištekliais, ir tai nėra paprasta.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

PAVELDAS

Apie JONĄ JABLONSKĮ kalbėti niekada ne vėlu

Arnoldas PIROČKINAS

Man teko būti ir kalbėti knygos „Atsiminimai apie Joną Jablonskį“ sutiktuvėse, kurios vyko 2011 m. rugsėjo 22 d. Signatarų namuose (Vilnius, Pilies g. 26). Laikas sparčiai bėga, bet vis iš galvos neišnyksta šis renginys: kaskart mintimis prie jo grįžtu. Kuo toliau, tuo labiau brendo noras pristatyti platesnei visuomenei kai kurias tada pasakytas ir nepasakytas mintis. Kol šis noras tapo kūnu, štai visai priartėjo didžiojo kalbininko 151-osios gimimo metinės. Ar jos menka proga pakalbėti vėl apie J. Jablonskį? Apie didžiuosius tautos žmones niekada nebus pasakyta per daug ir ne laiku. O juk jiems, nebijo- kim tai atvirai pripažinti, priklauso ir J. Jablonskis.

Keli pamąstymai dėl 150-ųjų metinių

Sutiktuvėse, kaip šiandien man rodosi, per mažai kalbėjau dėl pačios knygos reikšmės ir vertės. Tikintis, kad dalyviai gali būti susipažinę su mano recenzija, išspausdinta prieš porą mėnesių „Mokslo Lietuvoje“, ir nenorint kartoti čia pasakytų teigiamų atsiliepimų, tenkintasi keliais įvertinimais, visų pirma tuo, kad šis leidinys užpildo didelę spragą J. Jablonskio 150 metų gimimo sukakties renginiuose. Dvi šaunios moterys, profesorė Giedrė Čepaitienė iš Šiaulių ir dr. Lionė Lapinskienė iš Panevėžio, atliko tai, ko nesėmė daryti turintys pretenzijų vairuoti lietuvių kalbą ir mokslą Vilniaus kalbininkų sambūriai. Juk įprasta žymaus mokslo ir meno kūrėjo sukaktį pažymėti koku specialiu jo darbų leidiniu ar studija. J. Jablonskis laukia dar ne vieno tokio leidinio. Jeigu visais atžvilgiais pajėgūs lietuvių kalbos mokslo centrai (pavyzdžiui, Lietuvių kalbos institutas, Valstybinė lietuvių kalbos komisija ar net kelios Vilniaus universiteto katedros) būtų prieš kokius penkerius metus pasvarstę, kaip derėtų solidžiau sutikti lietuvių bendrinės kalbos tėvo (taip kadaise buvo mėgstama J. Jablonskį vadinti) 150 m. sukaktį, būtų išryškėję tokios progos poreikiai ir galimybės. Dabar, skirtingai nuo kitų iškilniųjų asmenybių sukakčių, to buvo aiškiai pasigęsta. Nesumenkinant pernai spalio 7–8 d. Lietuvių kalbos instituto surengtos tarptautinės konferencijos „Jonas Jablonskis ir bendrinės lietuvių kalbos šimtmetis“, skirtos toms metinėms paminėti, vis dėlto sunku pasakyti, kad šios metinės būtų buvusios įspūdingos.

To lyg ir per mažą, kai palyginu su kitų jubiliatų minėjimais Lietuvoje ir užsienyje. Antai „Kalbos kultūros“ Nr. 83 (2010), kuriame išspausdinta ir dalis jablonskinėje konferencijoje skaitytų pranešimų, yra Styveno Voltono (Stephen J. Walton)¹ pranešimas apie norvegų kalbininką Ivarą Oseną (norv. Aasen, 1913–1996). Jis savo veikla kiek primena J. Jablonskį. Į akis krinta, kad 1996 m. Norvegijoje buvę paskelbti Ivaro Oseno metais. Po jų parengtos bent trys (!) išsamos kalbininko biografijos, o praėjus dar ketveriems metams jo gimtinėje buvę atidarytas muziejus. Norvegijoje domėjimasis šiuo kalbininku ir toliau nemažtas: jo darbai tapę politikos ir kalbos filosofijos objektu. Tikimasi, kad artėjantys 2013 metai, kai bus minima 200 m. gimimo sukaktis, dėmesys

jam dar sustiprėsias (p. 140).

Ar kas galėtų sakyti, kad J. Jablonskio gimimo 150-osios metinės būtų smarkiai pagyvinusios ir stimuliuavusios domėjimąsi mūsų „kalbos tėvo“ gyvenimu bei darbais? Kaip tuščiomis rankomis atėjome lyg susigėdę atlikti pareigos, jog nepadoru visiškai nepaminėti šios sukakties, taip užvėrę minėjimų salių duris ir užvertę negausius spaudos puslapius, ramia sąžine grįžome prie savo kasdienių reikaliukų...

Ir štai dvi ryžtingos pedagogės, paremtos finansinių sunkumų nepabūgusios leidyklos „Gimnasis žodis“, pateikė visuomenei išliekamosios vertės leidinį. Tačiau gyvenime dažnai nutinka, kad geram dalykui lyg ir pritrūksta tinkamų žodžių. Tikimasi, kad, kaip mūsų patarlė sako, gera prekė pati save girs. Tuo labiau jaučiausi tą vakarą neįpareigotas ypač išsamiai kalbėti apie leidinio gerumus, nes tikėjausi, jog po manęs jį plačiau apibūdins kiti kalbėtojai. Tad savo laiką panūdau skirti pačiam J. Jablonskiui: parodyti, kad jo nuopelnai lietuvių bendrinei kalbai mūsų jaunosios kartos ne tik išleidžiami iš akių, bet kai kurių „vakarietišku“ teorijų adeptų sąmoningai menkinami ar net niekinami. Mano tikėtasi, kad, atskleidus esminius J. Jablonskio veiklos bruožus, išryškės ir pristatomos knygos vertė. Tad tuo kartu neišvengiamai teko paliesti ir J. Jablonskio kalbos norminamuosius teorijos pagrindus.

J. Jablonskis ir jaunagramatikaliai

Visų pirma atkreipiau klausytojų dėmesį, kad J. Jablonskis, imdamasis tvarkyti lietuvių bendrinę kalbą, apskritai negalėjo vadovautis kokia bendrinė kalbų teorija. Jos nebuvo. Jablonskio studijų metais Maskvos universitete, kada formavosi jo lingvistinės pažiūros, kalbotyroje dominavo vadinamoji jaunagramatikų mokykla. Ji atsirado XIX a. aštuntajame dešimtmetyje Leipzige. Jos teorinius pagrindus išdėstė Miuncheno universiteto profesorius Hermanas Paulis (Hermann Paul, 1846–1921) veikale „Kalbos istorijos principai“ (Prinzipien der Sprachgeschichte. 1-asis leid. 1880, 7-asis 1966 m.). Savitomis idėjomis jaunagramatikų nuostatas praturtino J. Jablonskio profesorius Filipas Fortunatovas (1848–1914).

Neiškodami tikslesnių ir platesnių jaunagramatikų teorijos apibūdinimų, pasinaudokime prof. Jono Palionio šios lingvistinės mokyklos charakteristika: „... 1) fonemos kinta dėsninai ir fonetiniai dėsniai veikia be išimčių (išimčių gali atsirasti dėl dėsnių susikryžavimo, substrato ir kt. priežasčių); 2) ypač didelę reikšmę fonologijos ir morfologijos kitimams turi analogija, t. y. vienu formų įtaka

kitoms (dėl pasąmonės asociacijų); 3) kalbos dėsninumas atskleisti pagrindinis šaltinis yra gyvosios kalbos ir jų tarmės, o ne rašytiniai tekstai“ (J. Palionis. Kalbos mokslo pradmenys. – Vilnius, 1985. – p. 280).

Iš šių trijų punktų J. Jablonskiui svarbiausias buvo trečiasis. Jis visą savo gyvenimą skelbė, kad gyvoji to meto žmonių kalba – pagrindinis, beveik vienintelis bendrinės kalbos normų arba dėsnių šaltinis. Tačiau čia vertėtų nurodyti, kad dar kur kas prieš jauna-

Jonas Jablonskis baigdamas Maskvos universitetą 1884 m.

gramatikus imta teigti, jog raštų kalba turi būti orientuojama į liaudies kalbą. Jau Martynas Liuteris yra nurodęs: norint patirti, kaip reikia vokiškai teisingai kalbėti, reikia „motiną namuose, vaikus gatvėse, paprastą vyrą turguje... klausyti ir žiūrėti jiems į burną, kaip jie kalba“ (versta iš: Die deutsche Sprache. Erster Band. – Leipzig, 1969. – S. 224). Šio nurodymo įtakojami, XVII a. pradžioje į liaudinę lietuvių kalbą savo žvilgsnius ėmė kreipti M. Lietuvos lietuviškų raštų autoriai. Tačiau neturime svarių duomenų, kad šiuo atžvilgiu J. Jablonskį būtų skatinęs Danielius Kleinas ar tuo labiau Mykolas Merlinas: vis dėlto čia lėmė jaunagramatikai. Savo pažiūrą į raštų kalbos vertę J. Jablonskis yra išreiškęs 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatikoje“. Jos „Prakalboje“ jis aiškiai pasakė: „... gramatikos tikslui tuo–tarpu tokie raštai arba tokios raštų dalys tegalima vartoti, kur rašytojo darbe yra išreikštas kokis–norint žmonių kalbos įstatymas, kur rašytojas, išreikšdamas savo mintis ir nuomones, įvykino savo raštuose žmonių kalbos dvasią“ (J. Jablonskis. Rinktiniai raštai. Sud. J. Palionis. T. 1. – V., 1957. – P. 59–60).

Dėl jaunagramatikų absoliutinio dėsninumo

Ir J. Jablonskis yra ypač vertinęs pirmąjį jaunagramatikų teorijos postulatą. Atidžiau įsigilinus į jo darbus, nesunku pastebėti, kad jam kalbos norminimo kriterijus ir šaltinis ne tiek

apskritai gyvoji kalba, kiek jos dėsniai, kuriuos 1901 m. gramatikoje vadino įstatymais. Jam visą laiką buvo svarbu nustatyti, ar teikiamas bendrinei kalbai dalykas yra dėsningas, t. y. ar jis neardo nusistovėjusios kalboje sistemos. Nedėsningąjį reiškinį, kol neturėdavo jam pakeisti tinkamo, dėsningo pakaitalo, pats kurį laiką vartodavo. Tačiau, atsiradus geresniam ekvivalentui, ryžtingai netikusį taisydavo. Antai 1904 m. jis pradėjo taisyti galūnės vedinį *siekis*, nes buvo nustatęs, jog iš dviskiemenių veiksmažodžių padaryti galūnės vediniai daiktavardžiai vietoj dvibalsio gauna ilgąjį balsį: augti – ūgis, laužti – lūžis, liežti – lyžis. Tad iš veiksmažodžio siekti tegalys būti tik sykis. Toks ir esąs, bet turįs reikšmę „kartas“. „Žodžio siekis žmonių kalboje nėra, jo nėra būti negali“, – nusprendė J. Jablonskis, nors pats buvo jį vartojęs.

Stebėdamas kalbą, J. Jablonskis nustatė, kad būdvardinė priesaga –ingas turi specifinę reikšmę. Su ja sudaryti būdvardžiai rodo, kaip sakoma 1922 m. gramatikoje, „paprastai daikto v i d a u s ypatybę, išeinančią dažnai arba kartais ir aiškstėn“ (cit. Rinktiniai raštai, p. 381). Nesunku įsitikinti, kad ši reikšmė iš tikrųjų aiškiai išskyla, kai būdvardis daromas iš abstrakčiųjų daiktavardžių: išmintis – išmintingas, protas – protingas, pelnas – pelningas, valia – valingas.

Būdvardžiai, padaryti iš konkrečiųjų daiktavardžių, taip pat įmanomi, jei rodo vidinę, t. y. labai apibendrintą, abstrahuotą, perkeltinę reikšmę: šalia dantys – dantingas (reikšmė kandus, pašaipus), pinigas – pinigingas, sultys – sultingas, miltai – miltingas ir t. t. Kai iš šių daiktavardžių daromas būdvardis, kuris rodo išviršinę daikto ypatybę, vartojama kita priesaga: dantytas, miltuotas, sakuotas... Gyvulių patelės gali būti veršingos, paršingos, eringos. Šie pavyzdžiai rodo, kad būdvardžiams ne tiek svarbu ypatybės gausa, kiek vidinė jos būseną. Vis dėlto kartais vidinė ir išorinė ypatybė sunkiai atskiriama: beveik nejaučiam skirtumo pasakymuose „smėlinga dirva“ ir „smėlėta dykuma“, „akmeningas laukas“ ir „akmenuotas laukas“. Tačiau dėsniai svarbu ne tie keli artimi pavyzdžiai, bet patys ryškieji ir gausieji atvejai. Todėl J. Jablonskis taisy (ir juo reiktų pasikliauti) būdvardžius, padarytus iš asmenų pavadinimų ir rodančių panašumą: brolingas, dievingas, (ne)draugingas, entuziastingas, fantastingas, geradaringas, giminingas, hero(j)ingas, inteligentingas, kraugeringas, pranašingas, studentingas, veidmainingas. Tokie būdvardžiai sudaryti su priesaga –iškas. Šiai grupei priklauso ir būdvardis *pasakingas* (= pasakiškas). Būdvardis *labdaringas* (pvz., renginys) taip pat nerodo nei labdarių, nei labdaros gausos, o paskirtį, priklausomybę, todėl J. Jablonskis čia vartojo nederinamuosius pažyminius labdarių, labdaros. Iš jo

teikto vedinio *labdariškumo* (vakaras), atrodo, jam būtų tikęs ir pasakymas labdariška draugija. Būdvardį *svetingas* J. Jablonskis keitė dar kitaip – vaišingas, vaišus.

Nepaisant J. Jablonskio pastangų, žodžiai melagingas, labdaringas ir svetingas vis dėlto įsigalėjo bendrinėje kalboje. Dėl to turėtų jausti sąžinės graužatį ir jaunesnieji kalbininkai. Iš jų net šiandien, žiūrėk, pavartoja kuris J. Jablonskio netaisyta, bet tikrai taisytiną būdvardį *niekšingas*...

Atidus skaitytojas čia pastebės tam tikrą neatitikimą: J. Jablonskio pavyzdžiai yra iš žodžių darybos, o jaunagramatikų esminis postulatas kalba apie fonemų, t. y. garsų, dėsningą kaitą. Iš tikrųjų J. Jablonskis nėra kalbėjęs apie garsų kitimo dėsnius. To jam nereikėjo daryti, nes lietuvių bendrinės kalbos garsyno jis nevaizdavo kaip raidos. Tačiau jo morfologinių, leksinių ir net semantinių dėsnių nustatymas bendrinei kalbai vis dėlto sietinas su jaunagramatikų mokykla. Taip teigiami, remiamiesi senos latvių enciklopedijos straipsniu „Jaungramatika“, kur štai kaip apibūdinami jaunagramatikų principai: „... laikydamiesi dėsninumo pažiūros, j(aunagramatikai) prie kalbos faktų artinasi griežtai kritiškai žvilgsniu, nepripažindami jokios su dėsninumu nesuderintos garsų kaitos ir vertindami griežtai kritiškai kriterijumi ne tik kalbos fonetikos, bet ir morfologijos, semasiologijos ir etimologijos reiškinius“ (Latviešu konversācijas vārdnīca. Septītais sējums. – Rīga. [1931–1932]. Sk. 14151–14152).

Taigi jaunagramatikų nesiribota vien garsų raidos dėsniais. Kad ir mažiau, kad ir užuominomis, jų turėta galvoje ar prieš akis ir kitų kalbos sričių dėsnių. Tos jų užuominos bus skatinusios J. Jablonskį nustatinėti bendrinės kalbos dėsnius morfologijoje, sintaksėje, leksikoje ir semantikoje.

Kaip rodo J. Palionio cituotos ištraukos antrasis punktas, jaunagramatikai pripažino, kad fonetikos dėsniais vis dėlto riboja analogija. Neabejojama, jog analogijos poveikis kalbos raidai J. Jablonskiui buvo žinomas ir suprantamas. Tačiau sakyti, kad, imdamasis norminti lietuvių bendrinę kalbą ir toliau plėtodamas šią veiklą, jis būtų teikęs analogijai išimtinai didelę svarbą, sunku sutikti. Atrodo, Prano Skardžiaus ne vieną kartą pabrėžtas teiginys, jog „J. Jablonskis rašomosios kalbos taisyklungumo kriterijumi daugiausia laikė analoginį principą ir, jį taikydamas, daugiau vadovavosi savo kalbos jausmu“ (P. Skardžius. Rinktiniai raštai. Sudarė A. Rosinas. T. 2. – Vilnius, 1997. – p. 179), nėra ganėtinai pagrįstas.

J. Jablonskio analogijos pomėgis perdėtas

Skirtingai nuo pareiškimų dėl dėsnių svarbos, J. Jablonskis niekad nėra sakęs, jog jis remiasi analogija. Kad jo daug vadovautasi analogija, galėjo susidaryti nuomonė iš to, jog, teikdamas kurį žodį ar konstrukciją, mėgdavo remtis pavyzdžiais. Tačiau jie

¹ „Kalbos kultūros“ redakcija yra įsitikinusi, kad didžiausias mokslininko ir kultūringumo požymis – rašyti užsieniečių pavardes originalias, kaip mūsų įrašyta skliausteliuose. Tad rūpestis identifikuoti jas fonetiškai primetamas skaitytojui.

iš tikrųjų buvo giliau slypinčių dėsnių reprezentantai. Antai jau 1892 m. „Varpe“ J. Jablonskis pasiūlė nemaža naujadarų ir liaudiškų žodžių su priesaga – *ininkas*. Tarp jų buvo ir jo sukurtas žodis *valdininkas*. Jis esąs padarytas iš žodžio *valdžia*, kaip žodis *bažnytininkas*, padarytas iš daiktavardžio *bažnyčia*. Taigi iš pirmo žvilgsnio čia turime analogiją. Tačiau įsiskaitę matome, kad Jablonskio prieš akis turėta giliau slypinčių dėsnių, visų pirma priesagos tikimā. Čia pat pateikdamas visā grupę daiktavardžių su šia priesaga (turtininkas, laukininkas, kromininkas, viršininkas, šeimnininkas, raštininkas, darbininkas, taip pat naujadarų prekininkas), jis parodė suvokią šią priesagā kaip tinkamā asmenų pavadinimams pagal darbā pavadinimā. Tad ar tokiu atveju pagrįsta kalbėti apie elementarios analogijos principā? Iš tikrųjų turime dėsnių principā!

J. Jablonskį veikiau galėtume laikyti tiesmukiškos, primityvios analogijos, neišplaukiančios iš dėsnių, priešininku. Tai matome jo ginče su Pranu Skardžiumi dėl žodžio *keliauninkas*. 1927 m. žurnale „Švietimo darbas“ pradedantis kalbininkas ėmėsi įrodinėti, kad šio žodžio priesaga – *ininkas* galėjusi atsirasti pagal analogiją su lietuviškų žodžių priesaga, taigi galinti būti ne skolintinė (P. Skardžius. Rinktiniai raštai. T. 3. – Vilnius, 1998. – p. 46–49). Po to juo rėmėsi V. Kamantauskas 1928 m. išleistame „Trumpame kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlyje“. J. Jablonskis, recenzuodamas šį žodynelį, nepraleido progos atsakyti ir P. Skardžiumi: „Skardžius šalia žodžių *riešutautojas, kiaušniautojas, uogautojas, kiškiautojas, mergautojas...* galėtų čia rasti žmonių dainų kalboje, gerai paieškojęs, gal būt, ir vienā kitā savā „*riešutautininkā, kiaušniauninkā... mergauninkā*“, bet ką tat reikš žodynelio skaitytojui?“ (J. Jablonskis. Rinktiniai raštai. T. 2. – Vilnius, 1959. – p. 483).

Įsigilinus į J. Jablonskio pasakymā, neturėtų būti sunku nuspręsti, jog jam analogija su atsitiktiniu, nebūdingu dariniu nėra įrodymas. Išėitū, kad P. Skardžius kaltino savo mokytoją tuo, kuo pats naudojosi. Taigi J. Jablonskiui analogija buvo subordinuota dėsningumui.

Apskritai visi mūsų aptarti jaunagratikū teorijos postulatai gana esmingai skyrėsi nuo jų taikymo J. Jablonskio bendrinės kalbos normavimoje veikloje. Jaunagratikū tiek kalbos dėsnių, tiek analogijos atvejū ieškojo kalbos raidai nušviesti, dinamiškai apibūdinti, tuo tarpu J. Jablonskis dėsningumu rūpinosi įtvirtinti bendrinės kalbos reiškinū pastovumą, stabilumą ir sistemingumą. Jeigu P. Skardžiumi galima atleisti, kad jis neįžvelgė šio skirtumo, tai tas nedovanotina mūsų dienū kalbininkams, pretenduojantiems iš savo mokslo tariamųjų aukštumū nuvainikuoti lietuvių kalbotyros korifėjų.

Bus daugiau

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektā „Moksliui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

AR LIETUVIŠKOJE DEŠROJE YRA MOKSLO

Atsakymas turi būti aiškus iš pokalbio su Kauno technologijos universiteto (KTU) Maisto produktų technologijos katedros vedėja prof. dr. **Daiva LESKAUSKAITE**. Su profesore aptariame kai kurias maisto mokslo tyrimū kryptis ir galimą šios mokslo krypties indėlį į integruoto mokslo, studijų ir verslo slėnio „Nemunas“ veiklą.

Kodėl pieno programa mokykloms patyrė fiasko

Mokslo Lietuva. Gerbiamoji Profesore, ar daug mokslo reikia šiandieninei Lietuvos maisto pramonei? Manau, jog tai svarbu ir slėnio „Nemunas“ ateičiai, nes verslui ir pramonei šis slėnis galėtų būti taip pat ir mokslo inovacijų taikymo poligonas. Tačiau gaminant mažesnes pridėtinės vertės maisto produktus, nei to poligono, nei mokslo gali ir neprireikti. Bet tada gali atsitikti, kad tarptautinėje ir vidaus rinkoje ateityje gali neprireikti ir lietuviškų maisto produktų, kurių gamintojams bus vis sunkiau išsilaikyti konkurencinėse varžybose. Mokslas privalo tapti mūsų maisto gamintojų patikimu ginklu konkurencinėse varžytuvėse.

Daiva Leskauskaitė. Kai kuriose moderniose Lietuvos maisto įmonėse yra nemažai mokslo darbuotojų, ir tai džiugina. Dalyje įmonių dirba Kauno technologijos universiteto doktorantai, būsimieji mokslo daktarai – tai puiku. Galiu paminėti tokią įmonę kaip AB „Kraft Foods Lietuva“. Jeigu neklystu, joje dirba bent penki mokslo daktarai. Arba UAB „Naujasis Nevėžis“, gaminanti sausūs pusryčius „Oho! Kviečiai su medumi“. Antrą kartą Lietuvos prekybos įmonių asociacijos surengtame konkurse „Populiariausia prekė 2010“ minėta šios bendrovės produkcija nekam neužleido populiariausios prekės pozicijos ir pripažinta populiariausiais sausais pusryčiais. Toje įmonėje dirba trys mokslų daktarai. Panašų vardijimą galėčiau pratęsti ir toliau.

ML. Išėitū, kad įmonių vadovai, išgirdę žodį „mokslas“, jau nesirauko. Tačiau jeigu prabilome apie įmonę, kuri gamina sausūs traškučius, tai neužmirškime akių ir prieš problemā: *prie įvairių traškučių labai greitai pripranta vaikai, bet atpratinti juos nuo šio maisto labai nelengva. Jeigu namuose vaikus dar galima kontroliuoti, tai mokykloje – sunkiai: vietoj mokyklos valgyklos patiekalų vaikai noriau perka traškučius.*

D. Leskauskaitė. Tai ne tiek maisto mokslo ir net ne gamybininkū, kiek socialinė problema. Nelabai suprantu, kodėl Lietuvoje mes visur susiduriame su sunkumais, kai visame pasaulyje taikomos gerai išdirbtos taktikos, kuriomis reikia tik pasinaudoti. Kodėl suomių vaikai noriai geria pienā ir nevalgo traškučių, o mūsų vaikai mokyklose negeria pieno ir valgo traškučius?

ML. Ir kodėl? Gal suomių vaikai unikalus?

D. Leskauskaitė. Tokie pat kaip ir visur kitur, bet tėvai atsakingiau žiūri į savo vaikus. Juk buvo Lietuvoje pradėta vykdyti Europos Sąjungos pieno tiekimo mokykloms programa, bet tik dalyje mokyklū vaikams buvo siūloma ta nemokama stiklinė pieno. Šia programa buvo siekiama skatinti gerus valgymo ir maitinimosi įgūdžius, kurie išlieka visā gyvenimā. Pagal ES pieno tiekimo programā iš ES lėšū teikiamos

subsidijos mokykloms ir kitoms švietimo įstaigoms, kad jos nupirktų pieno ir pieno produktū, mokiniams taip pat nemokamai dalijamos daržovės ir vaisiai.

Kodėl ši ES programa plačiau nepaplito Lietuvoje? Jos sėkmė priklausė nuo mokyklū ir tėvū organizacijū, gal ir nuo seniūnijū. Juk vaikū darželiai ir mokyklos turėjo galimybiū gauti vaikui po nemokamā stiklinę pieno. To reikėjo ir toliau reikia siekti, nes mitybos įpročiai susiklosto ankstyvoje vaikystėje ir išlieka visā gyvenimā. Mes įpratę, kad už mus kažkas turi padaryti visus gerus darbus, laikas patiems imtis ir daryti. Tėvai patys pirmiausia turi rūpintis savo vaikū mityba.

Prevenciniai ir rizikos vertinimo metodai

ML. Esama ir kito kraštutinumo. Kaip maisto mokslo atstovai žiūri į kartais net perdėtą kai kuriū tėvū susirūpinimą, kad jų vaikai gyventų kone sterilioje aplinkoje, valgytų kone „košerinį“ maistą? Ar prie tos sterilios aplinkos įpratę vaikai nenukenčia dar labiau, nes jų imuninė sistema nerpitaikyta prieturūjū sąlygū?

D. Leskauskaitė. Kiekviename reiškinyje galima rasti to ir ano, blogū ir gerū pavyzdžių. Jeigu kalbame apie sveikos mitybos įpročius, tai reikia siekti juos formuoti, vaiko mitybā sutvarkyti taip, kad jis turėtų kuo mažesnę prieigā pirmiausia prie greito vartojimo maisto.

ML. Ar tenka Jūsų vadovaujamos katedros mokslininkams tirti mikrobangų krosnelėje pagaminto maisto savybes?

D. Leskauskaitė. Mes šiū tyrimū neatliekame, bet mus pasiekianti mokslinė informacija labai įvairi ir prieštaringa. Panašiai galima pasakyti ir apie daugelį kitū dalykū. Šiandien maisto rizikos vertinimui daugiau galioja ne preventiniai metodai, o rizikos vertinimo metodai. Tai reiškia, kad jei nežinomos pasekmės, tai nebūtinai reikia drausti. Tam tikriems dalykams prevencija galioja, kad ir dėl genetiškai modifikuoto maisto. Nors tiesioginių duomenū nėra, kad genetiškai modifikuoti maisto produktai kenkia sveikatai, bet šiandien priimtas prevencinis sprendimas produktū vartojimą drausti. Reikia nepamiršti ir kito dalyko: prevencija negali būti taikoma visam laikui, bet tik tol, kol nebus mokslinių įrodymū, kurie arba patvirtintų, arba paneigtų galimą pavojū.

Ar seniai čia žmonės net puškuojančio garvežio bijojo? Bėgo kaip nuo velnio mašinos, bet gyvenimas viską sustatė į savo vietas. Panašiai galima pasakyti ir apie kai kuriū maisto produktū vartojimą. Visur reikia proto balanso tarp atsargumo, natūralaus baimės jausmo ir informuotumo. Turi būti duotas kelias pažangai, nes jei nebus mokslinės ir technologinės pažangos, prasidės stagnacija.

Kaip parengti maisto technologą

ML. Lietuva ekologiškai dar yra pakenčiamai švari šalis, bet štai ir mūsų stalą pasiekia Vietnamo žvejų pagauta žuvis, kuri, kaip buvo skelbiama, pasirodė esanti ne pati ekologiškiausia. Kraują stingti privertė seniai matytas švedų sukurtas dokumentinis

Profesorė dr. Daiva Leskauskaitė

Gedimino Zernicko nuotrauka

įpročio skaityti, nemėgsta persistengti, jeigu iš jų to nereikalaujama. Tai kaip šiandien parengti plataus akiračio specialistą, kokio reikalauja maisto mokslas?

D. Leskauskaitė. Privalome parengti ir parengiame. Studentas turi gauti tam tikrā žinių pagrindā, kurį vėliau jam teks nuolat papildyti naujomis žiniomis. Tā pagrindā teks nuolat stiprinti, platinti, žinant, kad turimų žinių šios srities atstovui niekada neužteks. Mūsų svarbiausias uždavinys ir yra tas pagrindines žinias suteikti, įdiegti suvokimą, kad to nepakaks, ir išugdyti gebėjimą toliau mokytis visā gyvenimā. Labai svarbu iš didžiulio informacijos srauto atsisiųti tai, kas reikalingiausia, ir išmokti ieškoti tū žinių, kuriū ateityje būtinai prireiks.

Maisto priedū nereiktū bijoti

ML. Mums kalbantys, viešbučio „Holiday Inn“ konferencijū salėje toliau vyksta tarptautinė konferencija, skirta maisto priedū ir ženklinimo aktualijoms. Ką naujo tikėtis išgirsti, juk dalyvaujate tikriausiai ne pirmoje tokio pobūdžio konferencijoje?

D. Leskauskaitė. Nieko ypatingai naujo ir neišgirsime, bet susirinko gamybininkai, rinkos priežiūros institucijū tarnautojai ir mokslo institucijū darbuotojai. Naudinga pasikeisti turima informacija, išgirsti apie realią padėtį Lietuvoje, nes ne visada viską žinome, ypač naujausius duomenis. Pavyzdžiui, ką daro Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, kokius turi sukaupusi duomenis. Ši tarnyba skelbia savo informacijā, bet ne visada paprasta ją laiku sužinoti ar norint susirasti. Paprasčiausiai labai svarbu su kolegomis pasikeisti informacija, sužinoti, ką jie galvoja vienu ar kitu klausimu. Juk mums labai svarbu jausti ir gamintojų nuotaikas, išgirsti, kaip

■ Nukelta | 12 p.

Gerbiamieji laikraščio „Mokslo Lietuva“ skaitytojai, Šiais metais vėlavo prenumeratos priėmimas 2012-iesiems metams. Tad norime paraginti užsiprenumeruoti laikraštį „Mokslo Lietuva“ pašto skyriuose. Kitais metais žadame daug įdomių, informatyviū ir naudingū straipsniū.

BENDRADARBIAVIMAS

Tvirtėja Panevėžio miesto ir Lietuvos

Savo gyvavimo 70-metį mininti Lietuvos mokslų akademija 2011-uosius metus užbaigė skambiu ir prasmingu akcentu – Lietuvos MA diena Panevėžio mieste. Ji surengta gruodžio 2 dieną. Prieš tai Lietuvos MA dienos vyko Šilutėje, Druskininkuose ir Anykščiuose. Spėjo įvykti Šilutės ir Anykščių atstovų atsakomieji „vizitai“ į Vilnių, Lietuvos MA vyko šių miestų dienos. Mokslininkų desantas į Panevėžį tarsi simbolizavo Lietuvos MA įvykiais turiningų metų pabaigą.

Buvo atvykę su Gabrielės vardu

Panevėžio miesto ir LMA bendradarbiavimas užsimezgė 2003-aisiais, kai miestas prie Nevežio šventė savo 500 gyvavimo metų sukaktį. Ji pažymėta Panevėžio dienos renginiais Lietuvos MA, sostinės aukštosiose mokyklose, o Lietuvos MA bibliotekoje (dabar LMA Vrublevskių biblioteka) buvo atidaryta Panevėžio miestui skirta paroda. Pasirašytą mokslinio ir kūrybinio bendradarbiavimo sutartimi su Panevėžio miesto Taryba Lietuvos MA įsipareigojo padėti Panevėžiui plėtoti studijas, mokslą, aukštąsias technologijas, teikti pagalbą konsultacijomis ir atliekant mokslines ekspertizes, organizuojant švietimo, mokslo, kultūros renginius.

Kad sutartis ne formali rodo per prabėgusius aštuonerius metus surengti renginiai. Štai kad ir 2011-ieji – su panevėžiečiais mokslininkai susitiko jau antrą kartą. Galėtume pasakyti, kad 2011-osius Lietuvos MA pradėjo sausio 24 d. Vilniuje vykusiu išpūdingu renginiu „Panevėžio ekonominės, kultūrinės ir socialinės inovacijos“. Atsakomasis mokslininkų vizitas gruodžio 2-ąją įvardytas kaip Lietuvos mokslų

akademijos diena Panevėžyje. Jeigu mėgintume šiuos du renginius gretinti, tai įsitikintume, kad tai buvo abipusio turtinimo dienos, kai galima imti ir duoti negalvojant būtinai apie grąžą, nes kai daliniesi idėjomis, vienodai turtėja imantis ir duodantis.

Sunku susilaikyti neprisimintus kad ir kai kurių Panevėžio dienos Vilniuje, LMA, programos dalykų. Tuo labiau, kad per įvykių skubą to puikaus renginio taip ir nesugebėjome „Mokslo Lietuvos“ puslapiuose išdėstyti. Metams baigiantis, skolas būtina gražinti.

Įsiminė panevėžiečių Vilniuje parodytoji kilnojamoji paroda „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: gyvenimas Tėvynei ir žmogui“, parengta su išmanymu ir meile. Vyko Gabrielės Petkevičaitės-Bitės (1861–1943) tritomo „Karo meto dienoraštis“ sutiktuvės, dalyvaujant knygų leidėjai Jerutei Vaičekauskienei ir kalbininkei Birutei Gobreienei. Kartu tai buvo ir rašytojos 150-ųjų gimimo metinių paminėjimas. Verta susimąstyti apie mūsų skolą bajoraitei Gabrielė Petkevičaitėi, savo likimą susiejusiai su etnine lietuvių tauta, skatinusiai emancipuotis lietuviams, būrusiai Lietuvos moteris. Rašytoja 1907 m. buvo pirmojo lietuvių moterų suvažiavimo pirmininkė, viena iš lietuvių moterų sąjungos (1908 m.), o 1922 m. jau Lietuvos moterų sąjungos steigėjų. At-

kreipkime dėmesį: sąjungų pavadinime žodžius „lietuvių“ virsta į „Lietuvos“ – tai ne šiaip žodžio galūnės pokytis, bet ištieso virsmo Lietuvos gyvenime išraiš-

Petru Kriaučiūnu, Justinu Staugaičiu, Vincu Kudirka, pagaliau 1899 m. juk ir pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ atlikėjais ir dalyviais. Ištasas žvaigždynas asmenybių, tautinio veikimo pirmieji.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

ka – moters reikšmės suvokimo raidos padariny. Per bajoraitę Gabrielę mes susisiekiame su Laurynu Ivinskiu (jos privatus mokytojas 1866–1868 metais), knygnešiu „karaliumi“ Jurgiu Bieliniu (jis nuo 1889 m. jai pradėjo pristatinėti draudžiamą lietuvių spaudą), Petru Avižoniu, Povilu Višinskiu, Žemaitė,

programą užbaigė J. Balčikonio gimnazijos abituriento Donato Kučinsko drąsus pranešimas „Ateities miesto simuliatoriai“. Pagaliau kaip galima pamiršti Panevėžio muzikinio teatro styginių kvarteto koncertą, taip maloniai nuteikusį klausytojus.

Taip simboliškai panevėžiečiai at-

vėrė 2011-ųjų vartus Vilniuje, Lietuvos mokslų akademijos rūmuose. Visai logiška ir prasminga, kad metus tarsi ir užvėrė – jau Panevėžyje lankantis LMA nariams ir pasitelktiems talkininkams.

Panevėžys nusipelno turėti Bitės muziejų

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės 150-osios gimimo metinės tęsiasi iš-tisus metus, o Lietuvos MA diena Panevėžyje prasidėjo Panevėžio apskrities viešojoje G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje. Simboliška. Būtume priėmę kaip visai natūralų dalyką, jeigu nuo G. Petkevičaitės-Bitės metų aktualijų ir būtų prasidėjęs renginio plėtinis posėdis. Tai neįvyko, rašytojos vardas tą dieną skambėjo ne itin dažnai, matyt, šeimininkams atrodo, kad ši tema pakankamai plačiai išplėtotą sausio mėnesį per Panevėžio miesto dieną Lietuvos MA. Panevėžiečių drovumas suprantamas, bet šiame rašinyje išsiskirti su rašytoja Gabriele, kuriai taip dera slapyvardis Bitė, dar per anksti. Iš šios moters aristokratiško demokratizmo (ir demokratiško aristokratizmo) ir šiandien yra ko pasimokyti. Ypač vertybių sumaištis laikais.

Jaudina daugelis šios moters gyvenimo epizodų, o ypač giliai suvoktas žmoniškumas, šviesus humanizmas, atėjęs veikiausiai ne tiek iš perskaitytų knygų ar girdėtų romanų, bet iš paties gyvenimo, aišku, ir iš tėvo, Joniškėlio gydytojo Jono Leono Petkevičiaus (1828–1909), tauraus gyvenimo pavyzdžio. Buvo kone legendinė asmenybė tarp šio krašto žmonių.

G. Petkevičaitės-Bitės „Karo meto dienoraštyje“ yra epizodas, kai į rašytojos namus Puzinyškyje atėjo kaizerinės Vokietijos karininkai, kalbėjosi su šeimininke ir stebėjosi, kad tokia inteligentiška, šviesi moteris gyvena tokia užkampyje tarp tamsuolių. Pardavusi dvarą ir namus, galėtų puikiai išsikurti Berlyne ar bet kur kitur Vokietijoje, bendrautų su sau lygiais žmonėmis, inteligentais, mėgautųsi Europos kultūra... Iš klausiusi vokiečių karininkų, G. Petkevičaitė-Bitė uždavė klausimą: ar jiems iš tikro atrodo, kad Lietuvoje pasidarys šviesiau ir jaučiau, jeigu ji iš čia išvažiuos ir apsigyvens Berlyne?

Puikus klausimas, kurį verta visada prisiminti, kai šviesos, šilumos ir buities patogumų esame linkę ieškoti visose pavidėse, bet ne kurti visa tai savajame krašte. G. Petkevičaitės-Bitės taikliai suformuluotame klausime glūdi ir atsakymas.

Kas padaryta, kad rašytojos vardas jos 150-osioms gimimo metinėms būtų dar aukščiau pakylėtas? Esama geros slinkties: Puzinyškyje sutvarkytas rašytojai priklausęs dvaras, įrengtas Bitės memorialinis muziejus. Juozo Miltinio teatre pastatytas Bitei skirtas spektaklis. Į apyvarčią Lietuvos paštas serijoje „Žymūs žmonės“ išleido rašytojai skirtą pašto ženklą (dailininkė Aušrelė Ratkevičienė), Lietuvos bankas išleido 50 litų kolekcinę (proginę) sidabrinę monetą, kuri buvo pristatyta ir Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje. Panevėžio kraštotyros muziejus jubiliejinei sukakčiai organizavo bene keturias parodas, o kilnojamoji paroda „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: gyvenimas tėvynei ir žmogui“, pradėjusi kelionę į Lietuvos mokslų akademiją 2011 m. sausio mėnesį, pabuvojo daugelyje

Plenarinio posėdžio metu Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje

mokslų akademijos draugystė

vieta ir renginių. Panevėžyje vyko mokinių rašinių apie Bitę konkursas, geriausius kūrinius rengiamasi išleisti knygėlėje.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės vardo garsinimui šiais metais ypač nusipelnė Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, kurios darbuotoja Albina Saladūnaitė šiais metais apdovanota Kalbos premija, kuriai tautoje prigijo Felicijos premijos vardas. Nuo 2004 m. LR Seimo Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija kasmet skirdama šią premiją kartu pagerbia labdaros organizatorės, mokslo siekusios jaunuomenės rėmėjos, žmogaus teisių ir teisės pasisakyti spaudoje gynėjos Felicijos Bortkevičienės atminimą. Tuo pačiu šiemet deramai skambėjo rašytojos Bitės vardas.

Kas nepadarė? Taip ir liko nesutvarkytas rašytojos namelis Panevėžio centre (Šv. Zitos g. 18), kuriame 1970 m. buvo įrengtas memorialinis muziejus, bet ekspozicija neveikia. Rašytoja šiame name gyveno 1932–1943 m., t. y. paskutinius dvyliką savo gyvenimo metų. Vieta patogi, kai kam labai parūpo namelį privatizuoti. Panevėžio visuomeninės organizacijos pasipriešino šio namo privatizavimui, bet lėšų restauravimui nerandama. Yra manančių, kad pakanka ir memorialinio muziejaus Puzinyškyje. Kaip čia neprisiminti rašytojos žodžių: „... mūsų namų ideologija – nešti šviesą ir kultūrą liaudžiai“. Aiškiau nepasakysi. Kalbėta ne konkrečiai apie šiuos namus, bet argi neprivalome įvykdyti rašytojos priesako? Rašytoja nusipelnė, kad Panevėžyje būtų jai skirtas muziejus, o Panevėžys nusipelnė tokį muziejų turėti.

Mokslų akademijos pokyčiai

Laikas sugrįžti į gruodžio 2-ąją, kai Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje prasidėjo Lietuvos MA diena Panevėžyje. Prasidėjo nuo Panevėžio miesto savivaldybės mero pavaduotojo Gintaro Šileikio ir savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojos Janinos Gaidžiūnaitės, vadovavusių plenariniame posėdyje, įžangos žodžių.

Panevėžio miesto meras Povilas Vadopolas pasidžiaugė, kad veiklos 70-mečių mininti Lietuvos MA didelį dėmesį skiria mokslo propagavimui, nuo 2003 m. su mokslo laimėjimais supažindina taip pat ir panevėžiečius. Lietuvos MA prezidentas akad. Valdemaras Razumas džiaugėsi šalies miestų ir rajonų bendradarbiavimo su Mokslų akademija „virusu“, kuriuo šiandien užsikrėtę ne tik Panevėžio miesto, Šilutės ir Anykščių rajonų savivaldybės, o „simptomai“ išryškėjo taip pat ir Druskininkų miesto savivaldybėje. Lietuvos MA turi ir ateityje turės gerų progų skleisti žinias apie Lietuvos mokslininkų laimėjimus, skatinti įvairių miestų ir rajonų jaunimą rinktis mokslininko veiklos ir gyvenimo kelią.

V. Razumas pristatė Lietuvos MA veiklos principus ir kaip ji funkcionuoja šalies institucinėje struktūroje. 2011 m. vienas reikšmingiausių įvykių Akademijos gyvenime – tai LR Seime gegužės 19 d. patvirtintas naujos redakcijos Lietuvos MA statutas. Jame įtvirtintas akademijos statusas: tai biudžetinė įstaiga, vienijanti žymiausius Lietuvos ir su Lietuva susijusius užsienio moks-

lininkus. Akademijos misija – suteikti žymius mokslininkus, inicijuoti veiklas, kurios prisidėtų prie Lietuvos gerovės stiprinimo ir ypač prie mokslo, socialinės, kultūrinės ir ekonominės krašto plėtros. Šias užduotis įgyvendindama akademija siekia svarbiausių strateginių tikslų: skatina aukštą mokslinių tyrimų ir studijų lygį, ugdo visuomenės kritinį mokslinį mąstymą, puoselėja mokslo ir akademinę laisvę, mokslinių tyrimų etiką.

Šiuo metu Lietuvos MA nariais yra 136 Lietuvos piliečiai ir 63 užsieniečiai, juos visus vienija penki skyriai. Pagal naujos redakcijos Statutą Lietuvos MA gali būti ne daugiau kaip 120 narių, o narių emeritų (kuriems sukako 75 metai) skaičius neribojamas. Nebeliko tikrųjų narių akademikų, narių korespondentų ir narių ekspertų – visi akademijos nariai turi tas pačias teises ir titulus.

Akademijos struktūroje dirba 70 darbuotojų, pastaruoju metu šis skaičius kiek padidėjęs, nes vykdomi keturi ES Struktūrinių fondų paramos projektai. Akademija yra steigėja tokių institucijų kaip Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka (joje 125 bibliotekinių darbų dirbantys darbuotojai) ir Lietuvos MA mokslininkų rūmai. Be to, akademijai priklauso žurnalas UAB „Mokslas ir technika“.

pavyzdžiu siekta turėti mokslų akademiją, kuri LDK padėtų populiarinti mokslą, skleistų apšvietos idėjas. Deja, to meto istorinės aplinkybės, Abiejų

mokslininkų atliekamų tyrimų, kuriems Bažnyčia priešinosi).

Lietuvoje tik 1907 m. atgimė siekis kurti mokslų akademiją, kurios veiksmingas pradmuo turėjo būti Jono Basanavičiaus įkurtoji Lietuvos mokslų draugija. Deja, Lietuvai carinės Rusijos sudėtyje šio siekio įgyvendinti nepavyko. Ne iškart pavyko ir Pirmosios nepriklausomos respublikos sąlygomis. Lietuvių katalikų mokslo akademija buvo įkurta 1922 m., o 1928 m. Lietuvos universiteto profesoriai bandė parengti pirmą nacionalinės mokslų akademijos statutą, bet akademija įsteigta nebuvo. 1933 m. bandyta steigti Lietuvos tyrimų institutą, į kurio nuostatus buvo įtraukta nemažai 1928 m. nacionalinės mokslų akademijos statuto nuostatų. Deja, teko laukti, kol 1939 m. buvo įkurtas A. Smetonos lituanistikos institutas, kuris ir tapo ta „kritine mase“ akademijai įkurti.

Lituanistikos instituto iniciatyva 1940 m. grįžtama prie nacionalinės mokslų akademijos kūrimo, o pradėta nuo statuto rengimo. Deja, Lietuvos nepriklausomybė jau buvo palaidota. 1940 m. gruodžio 2 d. švietimo komisariui – Lietuvą jau valdė komisarijai – buvo įteiktas Lietuvos MA statuto projektas. Po pusantro mėnesio – 1941 m. sausio 16 d. Lietuvos MA buvo įsteigta. Pirmuoju Lietuvos MA prezidentu išrinktas rašytojas prof. Vincas Mic-

škūrimo veiksnį. Per du nepriklausomos Lietuvos gyvavimo dešimtmečius mokslui ir moksliniams tyrimams buvo kreipiamas gerokai didesnis dėmesys, negu kartais apie tai susimątome. Veikė Lietuvos (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo) universitetas, gabiausias Lietuvos jaunimas buvo siunčiamas tobulintis į Vakarų Europos universitetus, ten gynėsi disertacijas ir, dažniausiai, grįždavo į tėvynę. Tai buvo aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų intensyvioji plėtros Lietuvoje metas, todėl 1940 m. Lietuvoje veikė 14 mokslo ir studijų institucijų, kuriose buvo atliekami moksliniai tyrimai. Tuo metu Lietuvoje buvo jau 600 mokslo darbuotojų, augimas buvo labai akivaizdus, o valstybė mokslui ir studijoms skyrė labai didelį dėmesį. Nors Lietuvos MA buvo įkurta 1941 m. sausio 16 d. jau kitos santvarkos sąlygomis, bet potencialas išugdytas per dvidešimt nepriklausomos valstybės egzistavimo metų.

Vokietijos okupacijos metais pradedo Lietuvos MA veiklos suvaržymai: švietimo tarėjai turėjo išduoti net ir dėl naujų kandidatų teikimo į akademijos narius leidimus. Mažėjo akademijos narių ir darbuotojų (nuo 133 iki 94 vien per 1942 m.), neliko ir akademijos prezidento pareigybės, buvo tik pirminkas. Vokiečių okupacijos metais jais buvo Mykolas Biržiška (1882–1962) ir Vladas Jurgutis (1885–1966).

Prof. V. Jurgutis buvo Lietuvos bankos organizatorius, tautoje vadinamas lito „tėvu“, buvo baigęs Peterburgo dvasinę akademiją ir Miuncheno universitetą. Lietuvos MA jis vadovavo 1941–1943 metais, kol naciai akademiją uždarė. Galima priminti, kad sovietų čekistai 1940 m. užvedė V. Jurgučio bylą, o vokiečiai naciai jį 1943 m. kovo mėnesį kartu su 46 Lietuvos inteligentais išvežė į Štuthofio koncentracijos stovyklą.

Vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto signataras prof. Mykolas Biržiška pirmaisiais nacistinės Vokietijos okupacijos metais buvo Vilniaus universiteto rektorius, kartu vadovavo ir Mokslų akademijai. 1946 m. sausio 18 d. Lietuvos TSR Komisarų taryba, pamindama Lietuvos MA statutą, M. Biržišką ir V. Mickevičių-Krėvę pašalino iš Mokslų akademijos kaip tėvynės išdavikus. Mat jie karo metais spaudoje dėstė tiesą apie pirmąją sovietų okupaciją. Teisingumas buvo atstatytas jau po šių asmenų mirties: 1988 m. spalį Lietuvos TSR Ministrų Taryba, išnagrinęjusi Mokslų akademijos teikimą dėl akademinėjų vardų grąžinimo M. Biržiškai ir V. Mickevičiui-Krėvei, panaikino Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1946 m. sausio 18 d. nutarimą.

Sovietinio periodo ir nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje Mokslų akademijos veiklos šioje publikacijoje nenagrinėsime, nes „Mokslas Lietuvos“ skaitytojams tai labai gerai žinoma, o mūsų laukia kiti ne mažiau įdomūs dalykai.

Bibliotekas rišanti gija

Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos darbuotojai į Panevėžį atvažiavo su paroda „Natura sanat, medicus curat: senieji medicinos dokumentai“, kurią parėngė Retų spaudinių skyriaus darbuotojos Dalia Bikauskienė ir Justina Kučinskaitė. Visai natūralu,

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos darbuotoja Albina Saladūnaitė 2011 metų Kalbos premijos laureatė

Tautų Respublikos padalinimai neleidė ne tik tokią akademiją įsteigti, bet ir pristabdė daugiau kaip 130 metų pačios šios idėjos įgyvendinimą.

Galima priminti, ir tą padarė V. Razumas, kad pirmosios Europoje mokslų akademijos pradėtos kurti XVII a. Romoje, Paryžiuje, Londone. Jų atsi-

somybė jau buvo palaidota. 1940 m. gruodžio 2 d. švietimo komisariui – Lietuvą jau valdė komisarijai – buvo įteiktas Lietuvos MA statuto projektas. Po pusantro mėnesio – 1941 m. sausio 16 d. Lietuvos MA buvo įsteigta. Pirmuoju Lietuvos MA prezidentu išrinktas rašytojas prof. Vincas Mic-

Pasikeitimas glaudų bendradarbiavimą įprasminančiomis dovanomis: Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos direktorius dr. Sigitas Narbutas ir Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos direktorė Rima Maselytė, sėdi Lietuvos MA prezidentas akad. Valdemaras Razumas ir Panevėžio miesto meras Povilas Vadopolas

Kaip kūrėsi Lietuvos mokslų akademija

V. Razumas priminė, kad Lietuvoje pirmas bandymas įkurti mokslų akademiją sietinas su Švietimo epochos idėjomis, 1773 m. įkurtąja Edukacine komisija ir Vilniaus universiteto rektoriaus prof. Martyno Počobuto pastangomis. Vakarų Europos kraštų

radimo priežastis – Bažnyčios įsigalėjimas Europos universitetų veikloje. Bažnyčios įtaka ne visada buvo palanki vykdyti universitetuose mokslinius tyrimus. (Užtektų prisiminti Mikalojui Kopernikui Torunėje ar Galileo Galilėjui Italijoje Bažnyčios daromus kliuvinius atlikti mokslinius tyrimus. Panašių pavyzdžių galėtume pateikti ir iš Vilniaus akademijoje dirbusių

kevičius-Krėvė, šias pareigas pradėjęs eiti 1941 m. balandžio 21 dieną. Trims akademijos skyriams buvo duota daug laisvės ir savarankiškumo, jie turėjo teisę steigti mokslines organizacijas ir institutus. 1941 m. viduryje akademijos sudėtyje jau veikė devyni mokslo institutai.

V. Razumas atkreipė dėmesį į bene svarbiausią Mokslų akademijos

RENGINIAI

Lietuvos Mokslų akademijos VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOJE

Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos direktorius Sigitas Narbutas skaito pranešimą, skirtą dr. Jono Basanavičiaus 160-osioms gimimo metinėms

Jonui Basanavičiui skirta paroda

2011 m. lapkričio 24 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje buvo atidaryta paroda „Lietuvos atgimimo patriarchui, didžiajam aušrininkui, Vasario 16-osios akto signatarui Jonui Basanavičiui“. Pranešimą „Dr. Jonas Basanavičius Lietuvoje: 1905–1926 m. dienoraščio liudijimai“ perskaitė bibliotekos direktorius dr. Sigitas Narbutas.

Pranešimas buvo rengtas pasitinkant dr. Jono Basanavičiaus 160-ąsias gimimo metines. S. Narbutas papasakojo apie aplinkybes, kurios atvedė jį prie dr. J. Basanavičiaus gyvenimo, veiklos ir sukauptos bibliotekos tyrimų. Pasak senųjų vilniečių, kai kurie valstybei ypač svarbūs dokumentai dar 1918 m. ar vėliau galėjo būti paslėpti Vileišių rūmuose, kuriuose šiandien įsikūręs Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas. Artėjant rūmų renovacijai (2003–2007 m.), pasitaikė unikali proga patikrinti šiuos pasakojimus. Pasitelkus reikalingus specialistus, buvo peršviestos pastatų sienos, tačiau jose jokių slaptaviečių ar kitokių vietų, kur ieškomi dokumentai galėtų būti paslėpti, nesurasta. Dar jų ieškota J. Basanavičiaus asmeninės bibliotekos knygoje. Per kelerius metus jos buvo identifikuotos, patikrintos ir aprašytos. Nors jokių svarbių dokumentų ir jose nebuvo surasta, tačiau parengtas ir išleistas tos bibliotekos katalogas¹.

Renkant žinias apie asmeninę biblioteką, teko susipažinti su dr. J. Basanavičiaus dienoraščiu². Tai unikalus istorinis dokumentas, teikiantis autentiškų žinių apie to meto įvykius ir asmenis. Dienoraščio autorius niekada nedėstė savo nuomonės apie asmenis, nevertino ir neanalizavo žmonių poelgių (vienintelę išimtį sudaro lenkų istorikas Janas Grzegorzewskis, negrąžinęs J. Basanavičiui didelės skolos, – jis dienoraščio puslapiuose pavadintas laidoku). Dienoraštį dr. J. Basanavičius rašė iki paskutiniųjų gyvenimo metų. Puslapiuose su gydytojo kruopštumu kalendoriškai aprašyti dienos įvykiai, sveikata, susitikimai, renginiai, suamanymai. Dėmesį patraukė autoriaus įprotis kartą per metus, per savo gimimo dieną, aprašyti per metus nuveiktus darbus, juos įvertinti. Apžvelgęs savo gyvenimo kelią, 1920 m. lapkričio 23 d. J. Basanavičius apibendrino svarbiuosius savo darbus ir įvardijo keturis svarbiausius įvykius: pirmąjį lietuvių suvažiavimą 1905 m.; lietuvių mokslo

draugijos įsteigimą 1907 m.; Vilniaus konferencijos sušaukimą 1917 m. ir Nepriklausomybės paskelbimą 1918 m. vasario 16 d.

S. Narbuto pranešimas buvo gausiai iliustruotas dienoraščio puslapių vaizdais, dr. J. Basanavičiaus knygų viršelių faksimilėmis, to meto nuotraukomis, liudijančiomis apie dr. J. Basanavičiaus vaikščiotus kelius Vilniaus mieste. Turėjome puikią galimybę užduoti klausimų, išgirsti apie anks-

Pristatant Remigijaus Motuzo (dešinėje) knygą „Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje“; autorių klausinėja istorikas doc. dr. Eugenijus Saviščevas, diskusijos mintimis džiaugiasi dr. Sigitas Narbutas

čiau neskelbtą dokumentinę medžiagą, pamąstyti apie didžią asmenybę ir jos pasiaukojimą, taurią meilę Lietuvai bei Vilniui.

Dr. Birutė Railienė

Remigijaus Motuzo knygos pristatymas

2011 m. lapkričio 29 d. įvyko Remigijaus Motuzo knygos „Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje“³ pristatymas. Knygos autorių kalbinti buvo pakviestas žinomas istorikas doc. dr. Eugenijus Saviščevas. Pradžios žodį taręs direktorius dr. Sigitas Narbutas susirinkusiųjų dėmesį atkreipė į kelis sutapimus, susijusius su renginiu: prieš kelias dienas toje pačioje salėje pradėjo veikti Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos parengta kilnojamoji dokumentinė paroda „Ignas Šeinius: tarp Lietuvos ir Švedijos“. Tariantis dėl parodos eksponavimo bibliotekoje su Užsienio reikalų ministerijos darbuotojais ir kilusi mintis surengti R. Motuzo knygos pristatymą. O Lietuvos nacionaliniam muziejui, kuriančiam nuolatinę ekspoziciją apie Lietuvos diplomatinę istoriją (čia sau-

gomi jau anksčiau gauti Švedijos Karalystėje gyvenusio rašytojo ir diplomato Igno Šeinius asmeniniai daiktai), tą pačią dieną (2011 m. lapkričio 29-ąją) Užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis perdavė iš Italijos, Vatikano ir Stokholmo susigrąžintus Lietuvos diplomatinės tarnybos relikvijas.

Knygoje išsamiai atskleisti Lietuvos ir Švedijos santykiai iki XX a. pradžios, šių dviejų šalių diplomatinių santykių užuomazgos 1914–1918 metais, Lietuvos diplomatinės atstovybės veikla 1918–1940 metais, diplomatinių santykių nutraukimo ir Lietuvos atstovybės Stokholme uždarymo aplinkybės 1940 metais, Lietuvos ir Švedijos santykių atgimimas atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Knyga gausiai iliustruota nuotraukomis, dokumentų faksimilėmis, žymių asmenų autografais. Pabaigoje rasime priedus: Lietuvos Respublikos diplomatiniai atstovai Švedijos Karalystėje; Lietuvos Respublikos ir Švedijos Karalystės aukščiausiųjų pareigūnų vizitai 1991–2010 m.

Grakščiai ir šamojingai kalbinamas E. Saviščevo, knygos autorius gausiai susirinkusiems renginio dalyviams papasakojo apie aplinkybes, paskatinusias gilinti jau vaikystėje patirtą susidomėjimą Švedija. Eidamas Lietuvos Respublikos ambasadoriaus Švedijos Karalystėje pareigas, R. Motuzas gavo puikią progą sukaupią gausybę

dokumentinė paroda „Ignas Šeinius: tarp Lietuvos ir Švedijos“. Parodos globėjas – Užsienio reikalų ministerijos Pirmininkavimo Europos Sąjungai departamento direktorius (nuo 2011 m. spalio mėnesio) dr. Remigijus Motuzas, 2006–2011 m. dirbęs Lietuvos nepaprastuoju ir įgaliotuoju ambasadoriumi Švedijoje.

Ignas Jurkūnas, vėliau pavarde pakeitęs į literatūrinį Igno Šeinius slapyvardį, gimė 1889 m. balandžio 3 d. Šeiniūnuose, Gelvonių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Mokėsi Musninkų pradžios mokykloje, Vilniuje, „Saulės“ mokytojų kursuose Kaune. 1912–1915 m. Maskvos universitete studijavo meno filosofiją.

1915 m. buvo pasiūstas dirbti į Stokholmą Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti įgaliotiniu. Ten I. Šeiniui pavyko sudaryti Lietuvos Nepriklausomybės komitetą, įsteigė

raštį „Vakarai“. Nuo 1939 m. rudens, Lietuvai atgavus Vilnių, I. Šeinius dirbo Lietuvos Raudonojo kryžiaus įgaliotiniu Vilniaus krašte.

1940 m. vasarą, kai Lietuvą okupavo TSRS, rašytojas jautriai išgyveno Lietuvos nepriklausomybės praradimą, emigravo į Švediją. Savo pergyvenimus ir politinius įvykius atvaizdavo knygoje „Raudonasis tvanas“.

1943 m. gavo Švedijos pilietybę. Ten su šeima gyveno iki mirties. Rūpinosi Lietuvos reikalais, bendradarbiavo ir laisvojoje lietuvių spaudoje Europoje ir Amerikoje, palaikė ryšius su lietuvių veikėjais ir rašytojais. I. Šeinius pritapo svetimoje aplinkoje, pasaulyje, ten savo asmeninį gyvenimą ir santykius su gimtuoju kraštu kūrė tik intelektualinėje arba tarnybinėje plotmėje. Ta aplinka Šeinių demoralizavo kūrybiškai.

Kūrinius Ignas Šeinius pradėjo spausdinti nuo 1910 m. Reikšmingiausia buvo rašytojo ankstyvoji kūryba.

Romanas „Kuprelis“ (1913) – žinomiausias I. Šeinius kūrinys. Jame pasakojama romantiška apvilto meilės istorija, iškeliamos menininko likimo, gyvenimo prasmės temos, pabrėžiamas žmogaus ryšys su gamta. Šis kūrinys bene ryškiausias impresionizmo krypties romanas lietuvių literatūroje.

Apsakose „Bangos siaučia“, „Vasaros vaisės“ (1914), apsakymų ir impresijų rinkinyje „Nakties žiburiai“ (1914) vyrauja gamtos, meilės, intymų išgyvenimų motyvai, daug dėmesio skiriama veikėjų psichologijai, nuotaikų kaitai, dvasinių būsenų fiksavimui.

Ignas Šeinius vienas pirmųjų lietuvių prozoje sukūrė inteligentų psichologinių paveikslų. Satyriniame romane „Siegfried Immerselbe atsijaušina“ (1934) išjuokė rasizmo teorijas, vokiečių fašizmo ideologiją.

Dar parašė novelių rinkinį „Aš dar kartą grįžtu“ (1937), komediją „Diplomatai“ (1937),

vaikystės išpūdziais pagrįstą etudų rinkinį „Tėviškės padangėje“ (1938), prozos knygą „Vyskupas ir velnias“ (1959). Švedų kalba parašė publicistikos knygą „Lietuvos kultūra“ („Lietuvos Kultūra“, 1917) ir grožinės prozos rinkinį „Naktis ir saulė“ („Natt och sol“, 1918). Nuo 1940 m. I. Šeinius ir rašė daugiausia švediška. Švedų, danų ir lietuvių kalbomis išleido antitarybinių publicistikos knygų.

Mirė 1959 m. sausio 15 d. Stokholme.

Parodoje eksponuojami Igno Šeinius darbai bei kiti dokumentai iš Vrublevskių bibliotekos fondų.

Rūta Kazlauskienė,
Džuljeta Malinauskaitė

Kilnojamosios parodos „Ignas Šeinius: tarp Lietuvos ir Švedijos“ stendas Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje

Lietuvių Spaudos biurą, leido politinį biuletinį nepriklausomybės idėjai skleisti, išleido knygų švedų kalbomis.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, ėjo atsakingas diplomatinės pareigas: Lietuvos pasiuntinybės sekretorius Danijoje (1919–1920), pasiuntinys Suomijoje (1921), Lietuvos ministras skandinavų kraštams su rezidencija Švedijoje (1923–1927). Po tautininkų įvykdyto valdžios perversmo, panaikinus Lietuvos pasiuntinybę Skandinavijos kraštams, I. Šeinius pasiliko Švedijoje, atstovavo Lietuvos prekybos reikalams.

1933 m. I. Šeinius grįžo į Lietuvą. 1933–1934 m. dirbo „Lietuvos aidas“ vyriausioju redaktoriumi. 1935–1939 m. buvo Klaipėdos krašto patarėjas spaudos reikalams, įsteigė ir redagavo dien-

informacijos paversti išliekančia knyga. Paminint Lietuvos ir Švedijos diplomatinių santykių atkūrimo dvidešimtmėčių knygą ir buvo išleista. Autorius pasakojo knygos rengimo istoriją, apie darbą su Igno Šeinius archyvu, kuris, nors ir priklausė giminėms, bet buvo saugomas Švedijos Karalystės valstybiniame archyve, apie minėto archyvo perdavimą Lietuvai. Pasakodamas apie Igno Šeinius veiklą Švedijos Karalystėje, R. Motuzas susirinkusiųjų dėmesį atkreipė į kai kuriuos parodos eksponatus. Susirinkusieji uždavė nemažai klausimų, domėjosi darbo eiga, archyvų darbo skirtumais, palyginus su Lietuvos praktika. Renginio pabaigoje R. Motuzą, pradėjusį rašytojo kelią, pasveikino jo buvę bendradarbiai iš Švietimo ir mokslo ministerijos.

Dr. Birutė Railienė

„Ignas Šeinius: tarp Lietuvos ir Švedijos“

Nuo š. m. lapkričio 24 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos salėje (15 kabinete) veikia Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos parengta kilnojamoji

¹ Jono Basanavičiaus asmeninės bibliotekos katalogas / sudarė ir parengė Sigitas Narbutas, Daiva Narbutienė; leidinius aprašė Vilma Naraškevičienė, Sigitas Narbutas, Daiva Narbutienė, Danguolė Palačionytė, Rūta Pleskačiauskienė. – Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2008. – XXXVII, 888, [2] p.: iliustr., faks., portr.

² Jono Basanavičiaus dienoraščiai saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyriuje.

³ Motuzas, Remigijus. Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje. – Vilnius: Versus aureus, 2011. – 670 p.: iliustr. – ISBN 978-9955-34-317-2

Gedimino Žemicko nuotraukos

Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodas šiemet gruodžio mėnesį

Iš Dotenėnų ir Alionių – į platų mokslo kelią (2)

Pradžia Nr. 20

Lapkričio 11–13 d. Kaune vyko Tarptautinė farmakognozijos ir kitų farmacijos mokslų konferencija, skirta prof. Kazimiero Grybausko 125-osioms ir doc. Eduardo Kanopkos 100-sioms gimimo metinėms paminėti. Organizatoriai – Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Farmacijos fakultetas, Vytauto Didžiojo universiteto Kauno Botanikos sodas ir Lietuvos farmacijos sąjunga.

Šioje publikacijoje gerokai nukrypime nuo konferencijoje užduotos temos, nagrinėsime ne tiek vaistinguosius augalus, kiek su tais augalais (ir ne vien su jais) susijusių žmonių likimus ir kai kurias jų gyvenimo peripetijas. Jungiamą grandimi išliks vaistingųjų augalų tyrinėjimo Lietuvoje pradininko prof. Kazimiero Grybausko asmenybė. Skolą doc. Eduardui Kanopkai prižadame gražinti kitose rašinio dalyse. Mūsų siekis – parodyti tą gyvenimo įvairovę, kuri ne tik veikė, bet ir formavo žmonių charakterius, jų mąstymo būdą, veiksmų ir poelgių seką, santykius su kitais žmonėmis. Remdamiesi K. Grybausko sūnaus prof. Gedimino Grybausko konferencijoje labai vaizdingai išdėstytais prisiminimais, vietomis nuo jų gerokai nutolsime, ne tik papildydami kai kuriais faktais, bet ir pateikdami papildomų, mūsų manymu, tokiaime rašinyje būtinų žinių. Jos padės geriau įsivaizduoti Kazimiero Grybausko ir visos jo šeimos pirmuosius žingsnius Lietuvos žemėje, sugrįžus iš revoliucijų nukamuotos Rusijos ir Kauno botanikos sode pradėjus kurti vaistingųjų augalų skyrių, susiejus savo mokslinę veiklą su Vytauto Didžiojo universitetu.

Ant aukšto kalno, Fredoje

Kazimiero Grybausko ir jo šeimos kelionė į Lietuvą iš Rusijos su nuotykiškai užsitęsė išstisus tris mėnesius, kol

pagaliau buvo pasiektas išsvajotas Kaunas. Iš pradžių K. Grybauskas pradėjo dirbti vaistinėje pas profesorių Petrą Raudonikį (1869–1950). Su P. Raudonikiu draugavo dar studijų metais Maskvoje, bet šios asmenybės bent kiek išsamiau nepristatėme, nors P. Raudonikis tokio dėmesio nusipelnė ir kaip Lietuvos universiteto profesorius, ir kaip pagarsėjęs Kauno vaistininkas. 1908 m. Maskvoje jis apgynė farma-

cijos magistro darbą, dėstė Maskvos moterų medicinos institute, reiškėsi ir lietuvių tautinio judėjimo veikloje. Grįžęs į Lietuvą, Kaune su bendraminčiais Lietuvos universitete ėmėsi organizuoti Medicinos fakultetą, kuriame tapo pirmuoju Farmacijos skyriaus vadovu. Be mokslinės veiklos užsiėmė ir farmacininko praktika, turėjo savo vaistinę. Buvo žymus mokslininkas ir vaistininkas.

Vis dėlto P. Raudonikio vaistinėje K. Grybauskas ilgiau neužsibuvo, nes 1924 m. Konstantinas Regelis jį pakvietė dirbti į Lietuvos universiteto botanikos sodą, kuriam kurti prof. K. Regelis dėjo daug pastangų ir jam vadovavo iki pat 1940 metų.

Kaip prisimename, su K. Regeliu K. Grybauską likimas suvedė Peterburge, kai lietuvis atvyko tobulinti savo botanikos žinių pas prof. Nikolajų Monteverde. Į Kauną dėstyti universitete augalų sistematikos K. Regelis atvyko iš Tartu universiteto. Lietuvos universitete Kaune jis vadovavo Botanikos katedrai, visapusiškai tyrinėjo Lietuvos augalus, inicijavo ir vadovavo taip pat ir universiteto Botanikos sodo kūrimui. Kad vieta sodui buvo parinkta Aukštutinėje Fredoje, buvusioje Juozapo Godlevskio dvarvietėje, veikiausiai – K. Regelio nuopelnas, bent jau jo žodis turėjo būti lemiamas. Įspūdinga gamtinė aplinka, regis, pati prašyte prašė, kad būtent šioje vietoje būtų kuriamas vienas gražiausių botanikos sodų Lietuvoje.

Ką žinome apie šį kadais buvusį priemiestį tarp Nemuno upės, Birutės, Juliškės (Julijanavos) ir Aleksoto gyvenviečių? Susideda iš kalne išsidėčiusios Aukštutinės Fredos gyvenvietės ir kairiajame Nemuno slėnyje ir šlaite esančios Žemutinės Fredos. Iš kur tas vardas – Freda? Iš istorijos žinoma, kad tai XVII a. buvo LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco valdos. 1673 m. K. Z. Pacas už Pažaislio vienuolyno statybos darbus suteikė bajoro titulu-

lą ir dosniai apdovanojo iš Venecijos kilusį italų architektą Liudviką Fredo (Lodovico Fredo, mirė 1683 m.). Jam buvo padovanota žemė Šidiškių kaime, kuriai nuo architekto pavardės prigijo Fredos vardas. Dėl L. Fredo, kaip svarbiausio ar bent pirmojo Pažaislio vienuolyno architektūrinio projekto autorystės kykla didelių abejonių. Kai kuriuose šaltiniuose Fredo pavardė tapatinama ir su Fredianiu (Giovani Batista Frediani), bet tai visai kita tema, kurios čia neplėtosime.

Ką galim pasakyti tvirtai? 1799 m. iš Kauno miesto Fredos dvarą nusipirko žemaičių bajoras Juozapas Godlevskis. Jis pastatė rezidentinius klasicistinius rūmus, gyvenamuosius ir ūkinius pastatus, taip pat įkūrė peizažinio stiliaus parką su tvenkiniais. Tvirtinama, kad tvenkiniai sudarė raidžių JG formą, kuri turėjo atkartoti savininko vardo ir pavardės inicialus. Po buvusio parko perprojektavimo į botanikos sodą ir visų pertvarkymų šiandien tuos inicialus išskirti galėtų nebent labai įgudusi akis, bet ir tai reiktų pasitelkti vaizduotę.

XIX a. antroje pusėje dvaro ir parko teritorijoje tvarkėsi su Godlevskiais susigiminiavę Gavronskiai. 1879 m. visa ši teritorija su rūmais ir kitais pastatais caro įsakymu buvo nusavinta, nes Kaune 1882 m. turėjo būti pradėta I klasės karinės tvirtovės statyba, Fredoje turėjo būti pastatytas vienas iš fortų. Fredos rūmuose apsigyveno

■ Nukelta | 10 p.

Buvusio Fredos dvaro rūmų klasicistinis fasadas

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

IŠTAKOS

Iš Dotenėnų ir Alionių – į platų mokslo kelią (2)

■ Atkelta iš 9 p.

pirmasis tvirtovės komendantas Oskaras Klemas, išliko jo kapavietė ir antkapinė plokštė su užrašu Fredos kapinėse. Pirmojo pasaulinio karo metais buvusioje dvarvietėje, rūmuose ir parke šeimininkavo vokiečiai, vėliau įkurdinti našlaičių namai, nuo 1920 m. pradėjo veikti žemesnioji sodininkystės-daržininkystės mokykla, o 1923 m. pradėtas kurti Kauno botanikos sodas.

Tame name 1931 m. balandžio 20 d. gimė ir Gediminas Grybauskas, kurio dėka šiandien turime progos prisiminti kai kurias Botanikos sodo kūrėjų gyvenimo ir veiklos peripetijas.

K. Grybausko ir K. Regelio šeimos artimai bendravo, Gediminas Grybauskas prisimena K. Regelį kaip labai įdomų žmogų. Asketiškai lietas, kalbėjo falsetu, už Kazimierą Grybauską buvo ketveriais metais jaunesnis. K. Regelis kalbėjo daugeliu kalbų, bet lietuviškai labai silpnai. K. Grybauskas

vaikus išugdė tikrais Lietuvos patriotais. Gediminas Grybauskas prisimena Atlantą perskridusį lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno žūtį 1933 metų liepos mėnesį. Motina griežtai vokiškai tvarka sūnus sustatė ant suolo ir visi tylos minute turėjo gerbti žuvusių didvyrių atminimą.

Žiedadulkių gaudytojai

K. Grybausko moksliniai interesai atsispindėjo ir jo tarpukariu parašytose knygose. 1927 m. išėjo jo „Vaistingieji Lietuvos laukų augalai ir jų pritaikymas“, II dalis, 1936 m. – „Kultūriniai augalai ir jų auginimas“, 1937 m. – „Gniužuliniai ir archegoniniai augalai“, 1941 m. – „Lietuvos vaistinių augalų sąrašas“ (kartu su J. Movšovičiumi). Daugybė K. Grybausko vaistinguosius augalus propaguojančių straipsnių pasirodė to meto Lietuvos periodiniuose spaudiniuose.

Jau buvome užsiminę, kad K. Grybauskas 1928–1938 m. šešis kartus dalyvavo Tarptautinės vaistingųjų augalų federacijos kongresuose. Užmezgė naudingus ryšius su farmacinėmis bendrovėmis, šių ryšių dėka Lietuvos vaistingųjų augalų žaliava pradėta eksportuoti į Vakarų Europos šalis, Gedeono Richterio firmai, taip pat ir garsiajam Madousui į Paryžių (šios giminės įmonės ir šiais laikais veikia Europoje).

Susidraugavo su Gerdviliu, Makausku ir Pociumi, lankydavosi jų dvaruose, o šių asmenų pavardžių pirmuosius skiemenis randame ir jų įsteigtoje farmacinės pramonės bendrovės „Ger

vaistingaisiais augalais, o štai mokslines disertacijas K. Grybauskas rašė iš botanikos srities, dėl ko ir šiandien nepaliauja stebėtis jo sūnus G. Grybauskas. Gal tam tikrą įtaką šiam pasirinkimui turėjo prof. Konstantinas Regelis? Sunku pasakyti, bet ši asmenybė K. Grybausko gyvenime suvaidino išties didelį vaidmenį.

K. Grybauskas ėmė rinkti medžiagą disertacijai „Fenologinis žiedadulkių kritulių spektras“. Pasak sūnaus, tėvas gerokai įkyrėjo visiems aplinkui, nes savo sukurtas žiedadulkių gaudyklės išdėliodavo kur tik įmanoma ir neįmanoma. Netoliese buvo aerodromas, tad nutarė mokslo labai panaudoti ir aviacijos galimybes. Sutaręs su pilotais, K. Grybauskas savo žiedadulkių gaudyklės pritaikydavo prie lėktuvų sparnų. Lakūnai tas gaudyklės turėdavo atidaryti įvairiuose aukščiuose, net 4 km aukštyje. Gediminas Grybauskas prisimena parpiančius lėktuvus, kuriems nusileidus gaudyklės kartais būdavo smarkiai aptaškytos alyva. Žiedadulkes gaudydami per tas gaudyklės keli lakūnai vos savo lėktuvų nesukiužino... G. Grybausko atmintyje išliko majoras Vaičius ir pulkininkas Reimondas, kurie talkino jo tėvui K. Grybauskui. Su šių aviatorių žmonomis draugavo Grybauskienė, ko gero, tie šeimyniniai ryšiai suvaidino tikrai ne paskutinį vaidmenį telkiantis aviaciją žiedadulkėms gaudyti.

Gyvenimas buvo kupinas nuotykių, bent jau tuos įvykius atgaivinančio pasakotojo prisiminimuose. Gediminas Grybauskas savo tėvo ir jo padė-

pavadintos gatvės ir tęsiasi iki medžiais apaugusio stauso šlaito. Vėlyvą rudenį ar žiemą, kai medžiai nusimeta lapus, atsiveria gan įspūdingas vaizdas į Nemuną ir dešiniajame krante išsidėsčiusį Kauną. Nuo Liūdesio alėjos atsiskvoja Grožio alėja, o jos pabaigoje stačiu kampu toliau veda Vievėsių gatvė. Netoliese yra Gamtos ir Vilties gatvės, Svajonių alėja. Gatvių vardai sako, kad ši Kauno miesto dalis glaudžiai siejasi su gamta, šis ryšys dar neprarastas ir mūsų laikais, o jei čia ir yra vietos liūdesiui, tai veikiausiai poetiniam.

„Laikiniosios sostinės“ laikais Liūdesio alėjoje ir šalia esančiose gatvėse gyveno toli gražu ne smūtkelių veidais pažymėtos asmenybės. Aukštutinėje Fredoje gyveno daug kariškių, ypač aviatorių, vėliau pakako profesorių ir rašytojų. Bent kai kurias iš tų asmenybių verta prisiminti. Naujų žinių apie vaistinguosius augalus gal ir neįgysime, užtat geriau pažinsime tų augalų tyrinėtoją ir žinovo K. Grybausko bei jo šeimos gyvenamąją aplinką. Gera proga bent šiek tiek pasinerti į tarpukario Kauno gyvenimą, kuris juk sukosi ne vien apie Laisvės alėją, įdomių asmenybių pakako ir Liūdesio alėjoje. Mums šiuo atveju labiausiai rūpi Grybauskų šeimos aplinka.

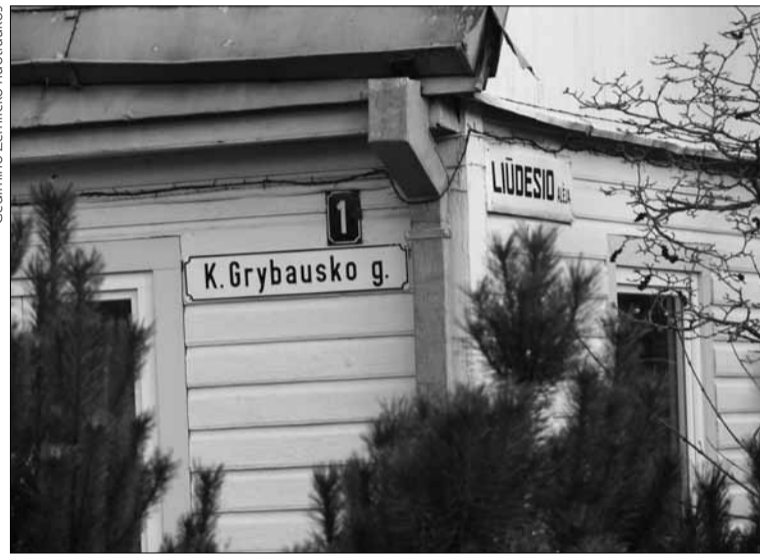
Gediminas Grybauskas prisimena priešais jų namą gyvenusį karo inžinierių prof. Joną Šimoliūną (1878–1965), kuris buvo Rygos politechnikos auklėtinis, tapo žymiu politiniu ir visuomenės veikėju. Pirmajame ir antrajame Ministrų kabinetuose Jonas Šimoliūnas faktiškai vadovavo Susisiekimo minist-

terijai, nors ministro postą užėmė kiti asmenys. 1919 m. jis pirmasis organizavo Lietuvos jachtklubą, vadovavo Klaipėdos ir Šventosios uostų statybos darbams. 1944 m. artėjant bolševikams pasitraukė į Vokietiją, o 1950 m. išvyko į JAV.

Pakako ir kitų skambių pavardžių: pasak G. Grybausko, kaimynystėje gyveno trys aukšti karininkai – Juozas Šimoliūnas, Kazitėnas ir Tumavičius. Visi trys voldemarininkai, o pastarieji, pasak profesoriaus, skyrėsi nuo kitų karininkų ryžtingais charakterio bruožais ir elgsena. Augustino Voldemaro „pučiui“ nepavykus, šie karininkai iš kariuomenės buvo atstatdyti, bet jiems buvo leista dėstyti mokykloje, kuri veikė netoliese.

Kazio Grybausko gatvėje

Aukštutinės Fredos gamtinė aplinka labai įspūdinga, o sąlyčio su gamta požiūriu net ir išskirtinė, tad nieko nuostabaus, kad Pirmajai Lietuvos Respublikai tvirtėjant, Fredos priemiestyje pradėjo namus statydintis ir kurtis tą išgalintys kauniečiai. Toliau nuo miesto šurmulio, arčiau vieversių ir lakštingalų. Šiandien apie tai primena Kazio Grybausko gatvėje (taip pavadinta 1953 m.) tarpukaryje pastatyti gyvenamieji namai, nedarantys gėdos juos suprojektavusiems architektams. Pokario metais kai kurie tų pastatų prarado jiems kadais būdingą orumą, mat į šią buvusią prestižinę teritoriją kėlėsi gaivalas, kurio gyvenenos būtina priemonė buvo „vodka“.

Nuo Kazio Grybausko gatvės prasideda Liūdesio alėja

Prieš imdamasis Botanikos sodo kūrimo darbų 1922 m. K. Regelis spėjo aplankyti septynis žymius botanikos sodus Europoje, taigi jau turėjo nemažai žinių apie botanikos sodų kūrimo darbus. Nepamirškime, kad jo veikla buvo susijusi su Peterburgo garsiaisiais botanikos sodais, o tai šį tą reiškė. Pagal sumanymą Kauno botanikos sodas turėjo būti visos Lietuvos augalininkystės mokslo centras, tikras atsikūrusios Lietuvos valstybės pasididžiavimas. Be tarptautinės patirties tokio užmojo veikla būtų sunkiai įmanoma, o K. Regelio autoritetas šiuo atveju net labai pravertė. Tam tikslui K. Regelis detaliam Kauno botanikos sodo išplanavimo projektui parengti pasitelkė garsų parkų ir sodų architektą Karolį Rauthą (Karol Rauth) iš Hanoverio, kurio projektas gerokai nukrypo nuo buvusio parko išplanavimo. Sodo kūrimui pagalbą suteikė Berlyno Dahlem, Karaliaučiaus ir Sankt Peterburgo botanikos sodai. 1923 m. liepos 8 d. pradėtas kurti botanikos sodas buvo pašventintas, Lietuvos prezidentas Aleksandras Stulginskis padėjo pirmosios oranžerijos kertinių akmenį. Oranžeriją 1925 m. užbaigė statyti vokiečių firma „Hönteck“.

Pradžią nebuvo rožėmis klotą

Štai į šį K. Regelio tik pradėtąjį kurti botanikos sodą 1924 m. atėjo K. Grybauskas. Su botanikos sodu susies visą savo tolesnį gyvenimą. Jiedu su K. Regeliu buvo geri draugai, kurį laiką net gyveno tame pačiame name – šiuo metu tai Ž. E. Žilibero gatvės nr. 4 pastatas Aukštutinėje Fredoje. K. Grybausko šeima gyveno keturių kambarių bute. Tame pačiame pastate buvo Botanikos kabinetas ir herbariumas. Žodžiu, visos sąlygos pasinerti į botanikos sodo kūrimo rūpesčius ir augalų pasaulį. Entuziazmo abiems mokslininkams nestigo, nes botanikos sodas buvo jūdvių kūrybos vaisius.

taise jo rašomos knygos, skirtos augalų sistematikai, lietuvių kalbą. Savo ruožtu K. Regelio dukra K. Grybauskui padėjo mokytis prancūzų kalbos. Šios kalbos žinios ateityje jam labai pravertė ir ypač, kai teko važinėti į Tarptautinės vaistingųjų augalų federacijos kongresus, deramai atstovauti Lietuvos farmakognozijos, t. y. vaistingųjų augalų mokslui, megzti pažintis su žymiaisiais augalų tyrinėtojais Europoje.

Nors K. Grybauskas buvo ne naujokas farmakognozijos moksle, jo darbo pradžia botanikos sode buvo sunki. Išskirtame 1,5 ha sklype jam pačiam teko dirbti visus darbus su darbininkais, o vakarais apsodintus laukus saugoti nuo aplinkinių gyventojų galvijų. Jis nesibodėjo bet kokio darbo, nes žinojo, kad už jį geriau niekas nepadarys. Būtent K. Grybauskas pradėjo rinkti ir Botanikos sode diegti geriausias to meto Vakarų Europos apyinių veisles, jo pastangomis buvo užveistas abrikosynas, pradėti vaistingųjų augalų tyrimo darbai. Net su 230 botanikos sodų buvo keičiamasi vaistingųjų augalų sėklomis. Per dešimtį metų Botanikos sode padaugėjo per 120 vaistingųjų augalų rūšių, kiek vėliau (1932–1935 m.) pradėti auginti taip pat prieskoniniai ir techniniai augalai.

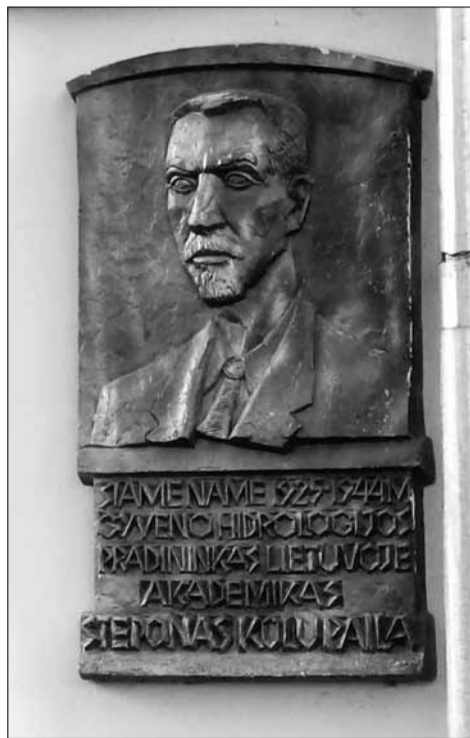
K. Grybauskas sukosi nuolatinėje veikloje, gal kiek sunkiau jaugti į „laikiniosios sostinės“ gyvenimą teko jo žmonai Eugenijai Miunter-Grybauskienei. Iš pradžių ji lietuviškai nemokėjo, užtat laisvai kalbėjo vokiškai, rusiškai ir prancūziškai. Labai greitai pramoko ir lietuviškai. Maža to, visus keturis savo

Kazio Grybausko gatvėje gyvenusias iškilias asmenybes primena atminimo lentos

Ma Po“ pavadinime. Šiai bendrovei vaistingųjų augalų žaliavą tiekėdavo ir Botanikos sodas. Būtent K. Grybauskas Lietuvos farmacinės pramonės bendrovėms padėdavo užmegzti ryšius su solidžiais Vakarų Europos partneriais. Dėl šių ryšių tarsi močiūčių ir prosenelių verslumo genai būtų atbudę šiame žmoguje visai kitame istorijos laike ir kitu lygmeniu.

1930 m. K. Grybauskas pradėjo dirbti ir Vytauto Didžiojo universitete. Pradėjo nuo laboranto pareigų, tapo asistentu, jam buvo patikėta dėstyti būsimiems farmacininkams ir biologams. Botanikos sode ir toliau rūpinosi

jėgų nuotykius sugeba papasakoti taip vaizdingai, tarsi visas gyvenimas būtų buvęs nesibaigiantis nuotykis.

Asmenybių pakako ir Liūdesio alėjoje

1932 metais Grybauskai netoli Botanikos sodo Liūdesio alėjoje 4 pasistatė nuosavą namą, į kurį su šeima ir persikėlė. Sunku pasakyti kodėl, bet Gediminui Grybauskui šis alėjos pavadinimas atrodo ne tiek liūdnas, kiek juokingas, gal profesorius žino, tik neatskleidžia alėjos pavadinimo tikrosios potekstės? Liūdesio alėja stačiu kampu prasideda nuo Kazio Grybausko vardu

o svariausias lingvistinis argumentas – „matas“. Ir dabar Fredos tikrieji senbuviai gailauja, kad žymiausi inteligentijos atstovai 1944 m. vasarą iš čia turėjo pasitraukti, nes tėvynėje jiems neliko vietos. Laiku nespėjusius pasitraukti, be bilieto išvežė į šaltus kraštus, o į jų namus įsikėlusiems ateiviams nerūpėjo tvarkytis. Lengvai įgiję svetimą nuosavybę, nelabai jautė atsakomybę ją saugoti ir prižiūrėti. Buvęs Fredos blizgumas ir prašmatnumas pamažu ėmė blankti.

Po 1990-ųjų, Antrosios nepriklausomybės laikais, prasidėjo kiti procesai: jaunesni ir energingesni pakėlė sparnus skristi, nutūpė kas Airijoje, kas Ispanijoje. Jų tėvai ir bočiai ir rytus ir šiaurę buvo išvežti neatsiklausiant, ar jie to nori, mūsų laikais jų vaikiaičiai bilda į vakarus tarsi į Pažadėtąją žemę. Pasilikusieji pensinio amžiaus K. Grybausko gatvės gyventojai vėl gailauja, kad nebeturi nei jėgų, nei išteklių savo namus tvarkyti kaip reikėtų, kaip buvo įpratę, nes toks rūpestis jau ne jų pečiams, džiaugiasi bent galį gelių prie namo pasisodin-

Gyvenamųjų namų architektūra Kazio Grybausko gatvėje byloja čia buvus prestižinį Kauno priemiestį

ti ir šiek tiek apsitvarkyti. Šiandien sunku pasakyti, ar atgims Freda ir jos ilgiausia K. Grybausko gatvė. Iš kadais buvusio pasididžiavimo ne tiek jau daug likę: sutrukinėjusi asfalto danga, vietomis gatvės pakraščiais telkščiančios balos. Sutiktieji praeiviai sakė nieko nežinantys apie žymaus mokslininko, pedagogo ir vaistingųjų augalų tyrinėtojo, vieno iš Kauno botanikos sodo

kūrėjų profesorius Kazio Grybausko 125-ąsias gimimo metines. Kai sužino, apgailėstauja, kad gatvė apleista, tvarkymo žymių nematyti. Aišku, apie sukaktį nieko nežino ir miesto vadovai, antraip būtų ėmęsi bent minimalių gatvės tvarkymo priemonių.

Šiandien tik atminimo lentos ant gyvenamųjų namų primena čia gyvenusias garsenybes. 1992 m. atidengta

memorialinė lenta ant namo K. Grybausko g. 28 sienos, užrašas primena 1925–1944 m. jame gyvenusį hidrologijos pradininką Lietuvoje – akademiką Steponą Kolupailą (1892–1964). Meniškos atminimo lentos su barjefu autorius – skulptorius Jūratis Zalensas. Ant namo K. Grybausko g. 12 atminimo lenta byloja: 1923–1955 m. čia gyveno žymiausias nepriklausomos Lietuvos chemikas technologas, statybinių medžiagų technologijos ir cemento pramonės Lietuvoje pradininkas, 1928–1929 m. Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Pranas Jodelė (1871–1955).

Prie namo K. Grybausko g. 3 dar 1957 m. atidengta atminimo lenta, primenanti 1935–1940 m. ten gyvenusį Petrą Cvirką. Šiame name užbaigta „Žemė maitintoja“, parašytos knygos „Cukriniai avinėliai“, „Meisteris ir sūnūs“, „Kasdieninės istorijos“.

Aukštutinėje Fredoje gyveno antikinų kalbų mokytojas prof. Melchioras Račkauskas, rašytojas Antanas Venclo-

va ir daug kitų išskirtinių asmenybių. Viena iš jų – chemikas ir ekonomistas prof. Jonas Šimkus (1873–1944), IV ministrų kabinete (1919 m.) prekybos ir pramonės ministras, Kazio Griniaus VI ministrų kabinete (1921 m. balandžio 11 d. – 1922 m. vasario 2 d.) Krašto apsaugos ministras, pirmasis Lietuvos universiteto rektorius (1922 m. vasario 16 d. – 1923 m.), Vytauto Didžiojo universitete iki 1940 m. vadovavęs chemijos technologijos katedrai.

Tai vis profesoriaus Kazimiero Grybausko aplinkos asmenys, to meto intelektualinio elito atstovai, be kurių sunku būtų įsivaizduoti ikikarinį Kauną.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslas Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

ŠIAULIŲ SCENOS PIRMIEJI

Pabaiga, pradžia Nr. 21

Egidija KAULAKYTĖ
Lietuvos literatūros ir meno archyvas

Apdovanotas muzikalumu ir plastiškumu

Kunigas rašytojas Mykolas Vaitkus atsiminimuose „Europietė žemaitė. Mirus Sofijai Čiurlionienei“ 1959 m. „Aiduose“ rašė apie Kaune 1927–1928 m. pas Čiurlionienę prasidėjusius literatūrinio salono susibūrimus, kuriuose dalyvavo V. Mykolaitis-Putinas, L. Karsavinas, V. Daugirdaitė-Sruogienė, J. Talmantas, E. Žalinkevičaitė, pasirodė ir „kitas artistas – Ipolitas

Tvirbutas, toks aukštas, liesas, linktelėjęs, truputį vaikišku šypsniu, linksmu gyvu balsu su rusišku atgarsiu. Kurį laiką jis lankė mūsų posėdžius, netgi dalyvavo diskusijose (žinoma, ne kalbos klausimais). Atrodo, Sofija su juo tarėsi dėl kurio nors jos naujo veikalo pastatymo. Paskui jis išnyko“.

Aktorius Tvirbutas, apdovanotas muzikalumu, ritmo jutimu, plastiškumu, mokėjimu kurti tikslų vaidmens psichologinį piešinį, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos teatruose sukūrė apie 70 vaidmenų. Pats labiausiai vertino suvaidintus Šiauliuose – Judą P. Heizės (Paul Heyse) dramoje „Marija Magdalietė“, mokyklos direktorių Flaksmaną O. Ernsto (Otto Ernst) „Auklėtojuo-

se“. B. Sruoga specialiaame spektakliui skirtame leidinyje pažymėjo Failerį Č. Dikensą (Ch. Dickens) „Varpuose“, kiti – inžinierių Dominą K. Čapeko (K. Čapek) komedijoje „R.U.R. (Rossum's Universal Robots)“, Poną L. Andrejevo „Tas, kuriam antausius skaldo“, grafą Zilbergą Skalskį P. Vaičiūno „Naujuose žmonėse“, Sierakauskį J. Šaltenio „Grafaitėje Marijoje“ ir dar keletą kitų.

Dirbo ir kaip režisierius

Apie 1933–1934 m. I. Tvirbutas Šiaulių teatro aktorių prašymu gastroliams pastatė T. Ščepkinos-Kupernik melodramą „Mergaitė su žibuoklėmis“, Klaipėdoje – estų dramaturgo

A. Kitsbergo (August Kitzberg) dramą „Vilkatė“ (1936) apie miškų mergaitę, kurioje atsiskleidė Gražina Jakavičiūtė (Tyna), vengrų dramaturgo O. Indigo (Otto Indig) „Žmogus po tiltu“ (jame Valkatą meistriškai vaidino režisierius R. Juknevičius, 1937), rašytojo ir diplomato I. Šeinaus „Diplomatus“ (1939).

1939 metais teatru grįžus į Šiaulius Tvirbutas iš karto ėmėsi čekų dramaturgo V. Vernerio (Vilem Werner) šiuolaikinės pjesės „Žmonės ant ledo“ (tiksliau būtų – „Žmonės ant ledo lyties“), rudenį įvyko neabejotinai drąsus žingsnis – premjera. O tuo metu vokiečiai jau šeiminingavo Čekoslovakijoje...

Karo metais pastatė F. Šilerio „Klasatą ir meilę“, geriausią savo spektaklį – G. Hauptmano (Gerhart Hauptmann) dramą „Dorotėja Angerman“, vėl „Vilkatę“ su organizuotos studijos jaunaisiais, M. Rostano (Maurice Rostand) egzistencinę dramą „Žmogus, kurį užmušiau“, lietuvišką „Vincą Kudirką“ (pagrindinį vaidmenį atliko Algirdas Zalankas). 1942–1944 m. I. Tvirbutas buvo Šiaulių miesto teatro meno vadovas, direktoriaujant rašytojui Faustui Kiršai.

Vokietijoje, Kaselio stovykloje sukurę studiją, ir Amerikoje režisavo P. Vaičiūno „Tuščias pastangas“, „Prisikėlimą“, vėl grįžo prie Moemo (William Somerset Maugham), Rostano dramaturgiją. Neturėdami K. Inčiūros teksto su rašytoju Antanu Gustaičiu vargo ir atkūrė „Vincą Kudirką“, pastatė spektaklį Bostone su Lietuvių dramos sambūriu (vadovė Aleksandra Zdanavičiūtė-Gustaitienė). Buvęs iški-

lus Valstybės teatro aktorius Henrikas Kačinskas tuomet, 1956-aisiais, vaidino Vincą Kudirką.

Kauno dramos teatro aktorė Birutė Raubaitė, lapkričio 26 d. šventusi 85-erių metų sukaktį, kartu su bendraamžiu šešiolikmečiu Laimonu Noreika mokiusis Šiaulių teatro studijoje, išlydėjusi I. Tvirbutą priverstinę emigracijon, Lietuvoje išsaugojusi jo archyvą ir šeimos relikvijas, minint režisieriaus 90-metį, vadino jį savo mokytoju ir kelrode žvaigžde. Žmogum, išmokusiu vaidybos pagrindų, išugdžiusiu

supratimą apie teatrą. Maskvos aukštoji teatro mokykla, GITIS, kurioje teko su visu būriu kauniečių studijuoti, kažkuo ypatingu nebepraturtino – „Viską aš jau buvau gavusi Lietuvoje, iš Tvirbuta, – sakė aktorė, – kuris atmintyje pasiilko kaip subtilus, aukštos erudicijos ir kultūros teatro žmogus, supažindinęs su K. Stanislavskio sistema, išugdęs poreikį, troškimą pačiam lavintis, daug skaityti, ypač klasiką“.

B. Raubaitės ir jos studijų draugo L. Noreikos požiūriu I. Tvirbutas buvo švaraus preciziško braižo, netgi asketiškas režisierius. Spektakliai buvo pakilūs, poetiški. Kiekvieną premjerą režisierius lygino su švente, tarytum Velykomis. Ypač brangus paskutinis – „Vincas Kudirka“, kuriame ji ir buvo ta mergaitė, įsiūbavusi Laisvės varpą.

„Kelkitės, kelkitės, kelkitės!“, – tebeidi iš tolimų 1944-ųjų, vokiečių, kai salė pakildavo iš savo vietų giedoti Lietuvos himno.

Lietuvių dramos studija Kaselyje su vadovu I. Tvirbutu (sėdi antras iš dešinės), 1947 m.

Tvirtėja Panevėžio miesto ir Lietuvos mokslų akademijos draugystė

■ Atkelta iš 7 p.

kad ši paroda surengta Panevėžio apskrityje G. Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje. Neatsitiktinai Vrublevskių bibliotekos direktorius dr. Sigitas Narbutas prieš pristatant parodą prabilo apie vaisingą dviejų bibliotekų bendradarbiavimą.

Pradėjo savo kalbą primindamas daktarą Joną Basanavičių, kurio 160-ąsias gimimo metines minime. Net tik dėl to prisimintas. J. Basanavičius ir G. Petkevičaitė-Bitė yra viena iš tvirtiausių Lietuvos kultūros gijų. Kiek praplešdami šią S. Narbuto mintį, pridursime, kad ištis Lietuvos kultūros audinio neįmanoma išsivaizduoti be šios tvirtos rišančios gijos. Vrublevskių biblioteka saugo J. Basanavičiaus knygas, rankraščius, kai kuriuos kitus su šia asmenybe susijusius kultūros artefaktus, o šiuo metu rengia kapitalinę J. Basanavičiaus bibliografinę rodyklę. Jai pasirodžius, turėsime išsamią informaciją ne tik apie tai, ką ir kiek Basanavičius parašė, ką gera Lietuvos labui nuveikė, bet ir kas apie jį buvo parašyta, nufilmuota ar įdainuota. G. Petkevičaitė buvo tas vienintelis žmogus, kuris savo dienoraščiuose apie Joną Basanavičių išsireiškė šilčiausiai. Pasak S. Narbuto, tokio jautraus ir šilto psichologinio portreto niekas kitas nėra mums palikęs. Tai ir saitas, kuris sieja Vrublevskių ir G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekas.

Kitas saitas – bendros šių bibliotekų parodos. Seniesiems medicinos dokumentams skirtose parodoje, kurią atvežė Vrublevskių bibliotekos darbuotojai, pateikta labai nedidelė šioje bibliotekoje sukauptų vertybių dalelė. S. Narbutas užtikrina, kad ši paroda

nėra pirmutinė, bet ir ne paskutinė, jų į Panevėžį bus atvežta dar ne viena.

„Natura sanat, medicus curat“

Ką gi atvežė šį kartą vilniečiai? Tas vertybes kvalifikuotai pristatė viena parodos rengėjų Vrublevskių bibliotekos vyriausioji bibliografė Dalia Bikauskienė. Ji siūlė išsižiūrėti į eksponuojamas XVI–XVII a. medicinos knygas, atkreipti dėmesį ne tik į jų turinį, bet pažvelgti ir knygotyrininko žvilgsniu – į knygos išorę, įrišimą, odos kokybę, iliustracijas, kitais tariant, į knygos parengimo ir išleidimo kultūrą. Tada gal išsivaizduosime, kam tos knygos buvo skirtos ir kaip iš jų buvo mokomasi. Pasak Bikauskienės, paroda gal visai neatsitiktinai „atkeliavo“ labai vėlyvą rudenį, o tiksliau – antrą žiemos mėnesio dieną. Mat ši paroda visai nenutolusi nuo dviejų medicinos istorijai svarbių dienų. Spalio 18-oji yra šv. Luko evangelisto, laikomo gydytojų ir gydymo meno globėju, diena, o lapkričio 24-oji taip pat svarbi visiems, kas rūpinasi sveikata – 1781 m. tą dieną Vilniaus universitete pradėjo veikti Medicinos kolegija.

O kas rodoma parodos stenduose? Smalsus parodos lankytojas, įdėmiau panagrinėjęs kad ir užrašus prie eksponuojamų knygų, gaus žinių apie garsiąją Salerno mokyklą, anatomijos teatrą

ir tokia asmenybes kaip Hipokratas, Celstas, Galenas, Dekartas, Harvėjus, pagaliau ir Vezalijus. Pastarasis daugeliui žmogaus kūno organų ir jų dalių suteikė pavadinimus, kuriais ligi šiol medicina naudojasi. Nepamirškime, kad bet kokia invazija į žmogaus kūną – operacija, skrodimas ir pan. – iki XVIII a. pabaigos, kai kuriose šalyse net iki XIX a. pradžios, buvo laikomas draustinu Dievo valios pažeidimu. Mat dar 1215 m. Laterano katedra uždraudė kulto tarnams studijuoti chirurgiją. Andreas Vezalijus (1514–1564) pažinimo tikslais buvo priverstas net grobti lavonus, slapta juos skrodavo ir šis jo nedovanotinai „nuodėmingas“ triušas padėjo jam sudaryti naują žmogaus

kūno atlasą. Atlasas ir jo kitas veikalas „Apie žmogaus kūno sandarą septynios knygos“ autoriaus neapsaugojo nuo Bažnyčios pasmerkimo, Vezalijui teko atlikti atgailos kelionę į Jeruzalę, kurios metu uolus tyrinėtojas mirė. Parodoje galima išvysti XVIII a. perleistą Vezalijaus „Anatomijos atlasą“ (1514–1564 m.).

Kaip žinoma, senovėje vaistai daugiausia buvo gaminami iš augalų ir mineralų. Iš tų veikalų ir šiandien galima atpažinti vaistinguosius augalus ir naudotis jų gydomosiomis savybėmis, bet šiandien viską gožia visagalės chemijos viliojantys pasiūlymai. Aišku, be šiuolaikinių vaistų neišsiversime, bet smegenis praskaidrinti kartais padeda

Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos „desantas“ į Panevėžį: Leokadija Kairelienė, Daiva Narbutienė, direktorius Sigitas Narbutas ir Dalia Bikauskienė

senų foliantų puslapiai. Parodoje eksponuojamas 1578 m. Berlyne išleistas veikalas „Augalų istorija ir aprašymas“. Knygą parašė mineralogai, alchemikas, botanikas ir gydytojas Leonardas Turniseris. Neskubama tokių veikalų iš naujo leisti, pagaliau tai ir didelio išmanymo, triušo ir lėšų reikalaujantis darbas, bet žmonijos sukaupta senoji išmintis neturėtų būti vien bibliotekų saugyklų turtas. Gerai, kad nors retkarčiais tie turtai eksponuojami, tada prisimename ir seną lotynišką tiesą: *Natura sanat, medicus curat* – gamta gydo, medikas talkina.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2011 m. „Mokslo Lietuvos“ projektą „Mokslui, visuomenei ir kultūrai“ remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

AR LIETUVIŠKOJE DEŠROJE YRA MOKSLO

■ Atkelta iš 5 p.

jie vertina naujus maisto produktų ženklavimo reikalavimus. Bet koks panašaus pobūdžio specialistų susijimas ir pasikeitimas nuomonėmis yra labai reikalingas mūsų tolesniam darbui.

ML. Ar šiandien turime pagrindo sakyti, kad maisto mokslo ir maisto gamybos Lietuvoje vis dar skiria gerą proporšą?

D. Leskauskaitė. Aš optimistiškai nusiteikusi, suvoki, kad jei turime maisto pramonę Lietuvoje, o ją tikrai turime, tai maisto priedus turėsime naudoti. Kad dideliais kiekiais

galėtume šalyje gaminti kokybiškus maisto produktus ir ilgesnį laiką išlaikyti, maisto priedai bus reikalingi. Bet mums būtina užtikrinti, kad tie maisto priedai vartojant būtų saugūs ir patikimi.

ML. Ar galima teigti, kad maisto priedų viena iš funkcijų – ateityje pakeisti natūralius maisto produktus?

D. Leskauskaitė. Ne, maisto priedų paskirtis – suteikti produktams tam tikras technologines funkcijas, kurios prailgintų galiojimo laiką, produktą padarytų patrauklesnį vartotojui. Gyvenimo tai netrumpins, bent jau didžioji dalis maisto priedų leidžia gaminti kokybiškus maisto produktus

ir didelį jų kiekį, užtikrina tą kokybę ilgam.

ML. Tai kodėl tada nuėjus į tą pačią „Maxima“ parduotuvę pamatai užrašą „Mūsų produktai be E“. Vadinasi, patys prekybininkai supranta, kad tas „E“ sveikatos neprieda.

D. Leskauskaitė. Be abejo, supranta. Šiandien konferencijoje apie tai ir buvo kalbama, kad vartotojai nebūtų apgaudinėjami. Rašoma, kad šis ar kitas produktas pagamintas be konservantų, bet jame ir negali būti konservantų, kadangi jų naudoti neleidžia reglamentai. Kai ant aliejaus butelio užrašyta, kad šis produktas be cholesterolio, tai juokas ima – augali-

niuose aliejuose cholesterolio ir nėra.

Ką tokie faktai sako? Kad su vartotojais žaidžiama, o nemaža jų dalis tiek neišsprus, kad to nesupranta. Tokie negarbingi žaidimai neleistini. Nuo gruodžio 1 dienos įsigalios naujos maisto produktų žymėjimo taisyklės. Negalima bus žymėti „Be maisto priedų“, bus būtina nurodyti, be kokių konkrečiai maisto priedų tas konkretus produktas. Ta informacija turės būti įrodyta, pagrįsta laboratoriniais tyrimais.

ML. Ką mūsų pokalbio pabaigai svarbu pasakyti, kad skaitytojas suprastų: slėnio „Nemunas“ vykdomi projektai kaip tik ir padės spręsti visus tuos uždavinius, apie kuriuos čia buvo kalbėta?

D. Leskauskaitė. Lietuvoje laikas suprasti ir pakeisti mokslo politikos strateguotojų ir net kai kurių akademikų klaidingą įsitikinimą, kad lietuviškoje dešroje nesama mokslo. Norint pagaminti kokybišką ir skanią dešrą dideliais kiekiais ir siekiant ją išlaikyti ilgą laiką, be mokslo nebus apsieita. Reikalingas mechanikos, matematikos ir kitų sričių mokslas, apie kurį buvo kalbėta. Tas mokslas vienodai turi tarnauti ir gamintojui, ir vartotojui. Kai mes šitai suvoksime, visi iš to turėsime naudos.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius
Tiražas 400 egz.